

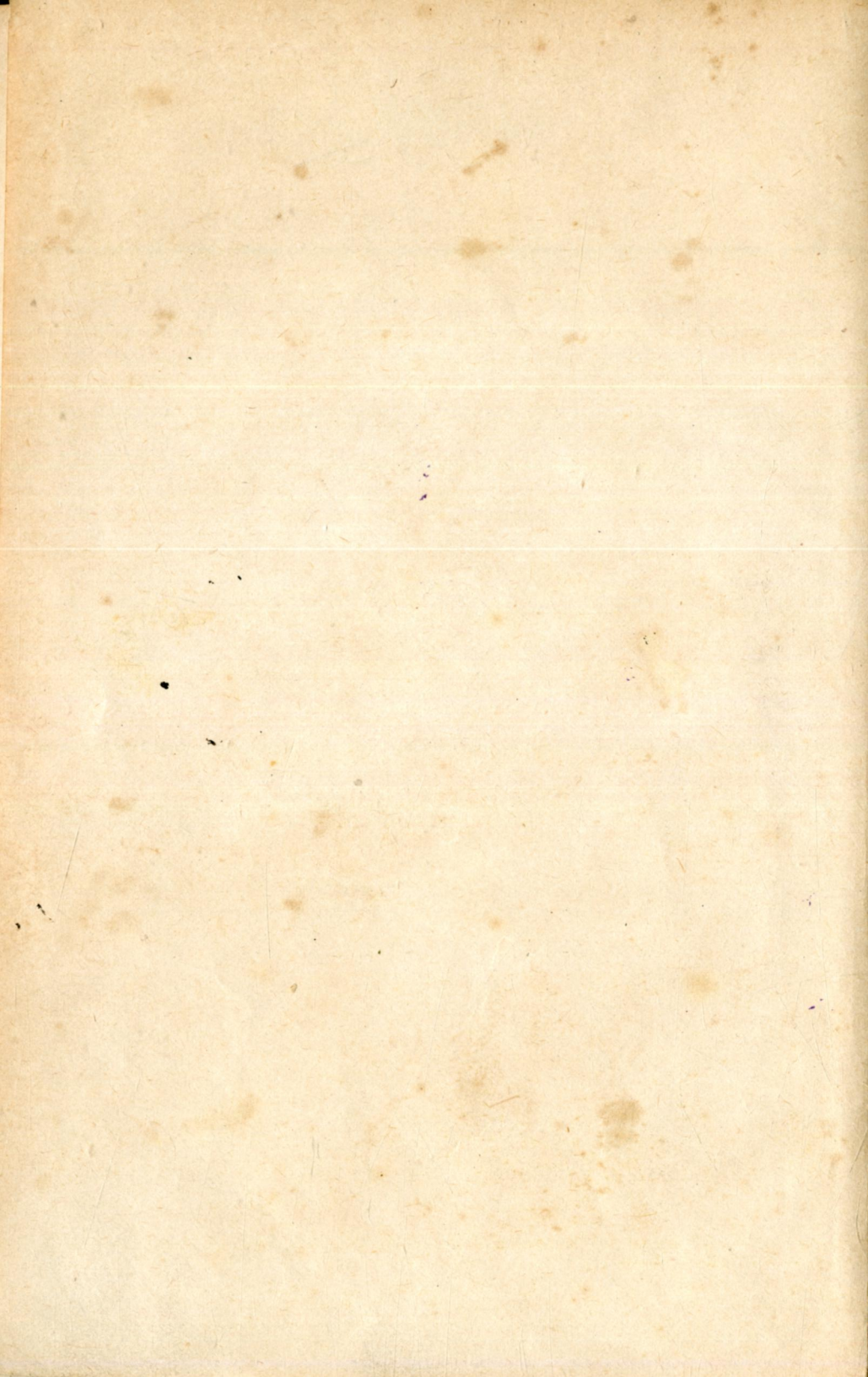
9214

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00597712 (V)

2014

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПІСЬНІ

В

ПОЕЗИЯХ БОГДАНА ЗАЛЕСКОГО

НА ПИСАВ

ОЛЕКСАНДЕР КОЛЕССА.

Передрук з „Записок Тов. імени Шевченка“.

92.141

ЛЬВІВ, 1892.

З друкарні товариства ім. Шевченка
від зарядом К. Бедмарського.

и 13574

III

и 98411

2p

Українські народні піснї в поезіях Богд. Залеского.

Літературно-критична студія Олександра Колесси.

I.

Характер поезій Богдана Залеского та цілий напрям єго творчєства тісно звязаний з загальним наворотом до поезії людової в європейських тогочасних літературах а передовсїм з романтичними прямованями, які бачимо з початком сього столїтя в літературі польській та українській; тож не можемо поминути бодай загальної характеристики так званої школи української¹⁾ в польському письменстві, в котрій елемент романтичний і народний виступив в типовій формі.)

Хотячи пояснити яку небудь важїйшу прояву чи суспільну, чи літературну, мусимо шукати її жерела не лиш в абстракційних думках, не в самих лишень ідеях, хоть бисьмо їм яку вагу та силу приписовали, — а також в умовах житя даної суспільности, даного часу. Тож хотячи пояснити собі, в який спосіб виступила в польській літературі громадка письменників, що заявила горячу любов до України,²⁾ що малювала її найкращими красками, на які може здобутись людєка уява, любовала ся українською піснєю, користувалась її мотивами, старалась воскресити

¹⁾ Кажу: так званої школи української тому, бо група писателїв, знана під сим іменем, не становить дійсно лінійкої окремої літературної школи. Підлягала она тим самим западно європейским впливам, прийяла той сам романтичний напрям, що і другі подібні групи письменників прим. литовєска з Мицкевичом. Щоби кілька разів сеї річи не розбирати, прийяв я згадану назву, котра загально прийята; подавши отєе поєненє та застереженє думаю, що в той спосіб уникну непорозумїня.

²⁾ Залеский приміром пише в віршу п. з. „U nas inaczej“.

Boże, mój Boże, łzami modlę Ciebie,
Jak umrę daj mi Ukrainę w niebie.

Львівська бібліотека
АН УРСР
ЖИ 98411

в історію нашу бувальщину, славні подвиги козацтва,¹⁾ хочаби усе те по-стараємося повернути увагу не лиш на чисто літературні загально-польські прямованя, не лиш на змаганє до індивідуалізованої народности, не лиш на ідеї та мрії польських патріотів, що не могли і думкою здумати України, відрубної від Польщи, — але шукаючи основи тих мрій мусимо приглянутись культурному та економічному становиску Польсків на Україні.

Від часу унії любельскої (р. 1569) ввійшла Україна в ближші взаємини з Польщею і від того часу зачинає до українських земель живійше напливати людність польска, котрої вплив чим раз яснійше відбивав ся на висших верствах краювої людности. Польонізація сеєя взмогла ся єще по унії релігійній з р. 1596, а особливо в протягу 17 віку, при помочи польского ряду, котрий старав ся приєднувати собі рускі висні веретви урядами і наділами. Через ті взаємини ввійшла Україна в ближшу стичність із западною цивілізацією. Вплив сеї цивілізації витискає за посередництвом літератури польскої свою нестерту печать на літературі рускій почавши від 17. віку. Головними жерелами такої цивілізації були польські школи, котрих початок сягає XVI. і XVII. віку. Першими їх заложителями були кальвіністи (Лещинські, Фірлеї) і соцініяне (Пронські, Чаплицькі, Гурекі і др.); коло р. 1612 заложено в Луцку першу колегію єзуїтску, а р. 1624 основано другу колегію і конвікт для шляхти в Острозі. В першій половині XVII. віку розвинулись подібні заведеня наукові в воеводстві київскім, на Поділю і Волини. Коли р. 1773 папа Клементій XIV. скасував орден єзуїтів, сойм з р. 1775 звернув їх фонди на цілі просьвітні під зарядом т. з. комісії едукативної. Комісія сеєя заложила школи в Кременци, Овручі, Луцку, Житомирі і т. д. З тими заведенями йшли на вваводи школи Піярів (в Межирічу залож. р. 1702) та Василян (н. п. в Люборі, Острозі, Володимирі Волинськім, в Каньові і Умані).

По поділі Польщи забрано всі позьуїтські добра на користь державного скарбу, а доперва р. 1807 цар Олександр I. віддав їх на цілі просьвітні в полуднево-западній Русі. Надзир над просьвітою припоручено в западній части Адамови Чарторискому, а в полудневій Тадейови Чацкому. Чацкій заложив отже гімназію в Кременци р. 1805 і близько 126 шкіл народних на Україні і Поділю.²⁾

¹⁾ Розумієсь оспівували лиш частину козацчини, котра відповідала їх симпатіям; про се впрочім буде мова низше.

²⁾ Дані сеї подаю по Чубиньскому: Труды етногр. статист. експедиц. т. VII.

Всі сесі дати наводжу я в тій цілі, щоби показати, що в протягу майже двох століть була просвіта на Україні, Поділю і Волині переважно в руках католицького попівства, польського або спольщеного та польських патріотів.

Польська мова стала ся пануючою, та здобула собі право горожанства серед одинокої тоді ще рускої верстви інтелігенції — попівства.¹⁾ Говорити по польському вважало ся в тих сферах конечною умовою товарискої приличности. Такі відносини тревали до р. 1832, коли в заведеннях наукових запроваджено викладовий язык великоруский, та усунено католицьке духовенство від заряду шкіл. Так отже польський елемент був на Україні, Поділю та Волині пануючим так під взглядом культурним як товариским.²⁾ Таку саму перевагу мали Поляки під взглядом суспільним та економічним.

Р. 1792 прилучено остаточно полуднево-западну часть України-Руси до Росії. Могло б здавати ся, що панованє польської шляхти в тих країнах мусить скінчитись при нових відносинах. Та не так воно склалось. Шляхта утратила вправді частину політичної власти, за те запевнено її певне панованє над мужицтвом під взглядом економічним.

Хотячи вгамувати гуртову еміграцію мужиків, котрі утікали перед твердим гнетом, не потребувала вже шляхта давати їм від часу до часу льготи, як се часто лучалось за часів річи посиленої. Тепер потребувала шляхта лишень відкликатись до уряду, а сей дуже радо давав їй поміч. При помочи ряду скріпила отже шляхта своє панованє, приборкала люд, котрий спорадично домагав ся пільги, та загарбала в свої руки величезні простори мужицкої землі.³⁾ Такій порядок змінив ся аж р. 1862, коли знесено кріпацтво.

Так отже хоть Україна під взглядом політичним підлягала рядови російському, то під взглядом економічним і культурним довго ще панували тут Поляки.

Відповідні сим умовам були погляди Поляків на Україну в перших десятках сього столітя. Опираючись на кільковіковій привалежности сього

¹⁾ Шляхта руска уже давно була винародовилась.

²⁾ Говорю тут о т. з. висших верствах.

³⁾ До р. 1862 належало до Поляків:

в губ. київській	1.412	маєтків,	896.251	душ мужицких,	$\frac{3}{4}$	усіх мужиків,	$85\frac{0}{100}$	усей землі
„ подільській	1.194	„	950.927	„	„	$\frac{6}{7}$	„	90 $\frac{0}{100}$ „
„ волинській	2.887	„	817.327	„	„	$\frac{18}{19}$	„	92 $\frac{6}{100}$ „

Сея таблицка наглядно показує панованє Поляків в сих країнах. Чубинській, Труды VII. ст. 289.

краю до Польщи, та на фактичному панованю в тій країні польської шляхти, вважали її Поляки нерозривною частиною своєї вітчизни — краєм польським. На люд руско-український, що замешкував сею країну, зовсім они не оглядались, вважаючи його людом польським яко власність польських панів. Впрочім раховано ся з ним лишень тільки, кілько може числити ся господар із своїм інвентаром господарським. Тим меншу звертано увагу на духовий бік життя того люду.

Між тим відбувались на заході Європи важні переміни так під взглядом суспільним, як літературним. На звалищах давнього ладу фєвдального зачав розвиватись лад капіталістичний. Капітал, увільнений із фєвдальних рамок, зачав розбивати суспільність на класи приготовлюючи тим способом поле для сучасних ідей демократичних. Лібералізм, котрий з початку мав характер демократичний, зміряв до запевнення однини як найповнішої свободи, і сходив ся на сій точці з новим літературним прямованєм — романтизмом. Сьому напрямкови літературному сприяли не лиш події та здобутки самої революції французької, але і реакція, яка по ній наступила, і котра проти націоналізму XVIII. віку ставила засаду чувства та фантазії. Романтизм на знак даний з Англії розпочав боротьбу із спорохнавілим псевдоклясицизмом; боротьба сея скінчила ся повною побідою нового прямованя.

Сприяючи всяким змаганням індивідуального духа викликав романтизм та видвигнув права індивідуальности поодиноких народів; зачали отже романтики підносити думки та чувства, приналежні даним народам. В той спосіб романтизм ураз із політичними подіями, котрі з початку сього столітя потрясли цілу Европу — розбудив та поставив ясніше питанє національне в сучасному його розумію. Тому се питанє звязане так своєю тепезою як і сформованєм своїх ідей із тим літературним прямованєм.

Шукаючи індивідуальних прикмет даного народу в его бувальщині та сучасному житю — знаходили їх романтики по більшій часті в переказах, звичаях та піснях народних, котрі рівночасно подавали знамениту поживу чувству та фантазії — конечним умовам романтичної поезії. Тому ішли у всіх майже народів поруч із романтичним прямованєм студії етнографічні та історичні, котрі в літературах словянських, а передовсім українській та великорускій словесности, попередили трохи романтизм. Филі сього літературного руху, який ішов на заході Європи, зачали ся помало відбивати о береги Польщи та України, викликаючи тут аналогічні прояви.

Хоть Бродзінський не був приклонником німецького романтизму а лишень пояснював его значіне в Німеччині, то не дасть ся заперечити,

що він власне приготував поле для розвою свого прямованя в Польщи. Головною его заслугою єсть се, що він і кількох сучасних ему людей, як Зоріян Доленга Ходаковскій (Адам Чарноцкій) і Лях-Ширма, казав шукати романтичності в бувальщині краю, і в его памятках, в піснях та переказах люду — бо в такім лишень разі, по его думці, може поезія мати правдиву вартість, бути народною. Підлягаючи таким поглядам звернуло ся кількох талановитих мужів до згаданих жерел шукаючи вітхненя в бувальщині та характері люду тих країн, котрі замешкували, котрі були їм найліпше знані та були їм найлюбійші. Єсли тепер пригадаєм собі сей лад, який з початком сього столітя панував на Україні, а котрого відповідні боки я старав ся више показати, єсли завважаємо, що Україну, на котрій польскій елемент мав рішучу перевагу, вважали Поляки краєм польским, невідлучною ідейно хоть відірваною політично частиною своєї вітчизни, то вповні зрозумієм, чому польскі поети підлягаючи новим прямованям літературним зачали в Україні шукати матеріялів до заявленя народної індивідуальности, чому історія сього краю була для них історією рідного краю, а пісні українського люду — піснями рідного народу.

Тому розвій т. з. школи української в польському письменстві не представляє ся мені проявою так неприродною і дивною, пустою шляхоцкою забавкою, якою вважають її декотрі українські¹⁾ та великорускі²⁾ критики, а з польских критиків В. Цибульскій.³⁾

Ті самі чувства і погляди на письменство, які бачимо у поетів литовско-польских викликали і групу письменників українсько-польских. Також прегарна природа України мусіла мати немаловажне значіне у вітхненю поетів українсько-польских. Красна сєся земля, обставлена могилами, зрита кінськими конитами, засіяна білими кістьми, виплекала буйні плоди: непроглядне море зелені, а над ним пустку, смуток і тугу. Тільки ту розіграло ся кровавих боїв, тільки лицарских сердець застигло, тільки слави перегоміло, що відголос її повторяли опісля довгі столітя, сьнівали про ню бояни, рокотали гуеларі, вигравали теорбаністи

¹⁾ П. Куліш: Основа р. 1862. Петерб. февр. ст. 67. і *ibid* стат: Полякамъ объ Украинцахъ.

²⁾ Филевич: І. Б. Залескій, Извѣстія С. Петерб. слов. благотворит. обществ. 1886 Нр. I.

Противний погляд на сєсю прояву літературну заявив Пипін гл. Эпизоды изъ литературныхъ отношеній малорусско-польскихъ (Вѣст. Европы 1856 I. 770).

³⁾ Odczytu o poezji polskiej wyd r. 1870 (I. стр. 222 223).

а коли они з часом замовкли, муіли виступити нові співачи, спадкоємці їх ліри¹⁾ (виглядає це що міг з'явитись в ній сини д.)

Така в головних нарисах генеза т. з. української школи, така була загальна основа тодішнього літературного руху, — на котрій з'являє ся стать Богдана Залеского²⁾.

II.

„Молодість“³⁾ пише польський поет Красіньський, — се різьбярка, що виковує ціле житє, хоть літа її скоро минають, сліди її долота тривають вічно“⁴⁾. Слова сесі мож зовсім справедливо сказати про Залеского. На цілому єго житю знати сліди сеї могутчої різьбярки, а особливо на єго житю психічному. — Ми приглянемо ся передовсім тим ударам її долота, з під котрих виїшла пісьня Богдана, а особливо український народний елемент в єго пісьнях; таких лишень моментів будемо шукати в єго біографії.

Молодість свою прожив Богдан Залеский на Україні, і то в найкращих її сторонах. Він уродив ся в селі Богатириці над рікою Собом. Позаяк мати єго умерла, коли він ще був дитиною, відвіз єго батько до своєї сестри Гундзічової, що мешкала в Медведівці в Каньовському повіті. Чотиро-літнього хлопчика віддано до шкіл до Каньова не для науки, а радше для забави.⁴⁾ По короткому побуті в Каньові повернув він до тітки. Маючи вісім літ набрав ся він скірної хвороби, так, що тітка була приневолена віддати єго до народного лікаря, до знахора, старого Зуя. „Знахор сей, був то мужик український, що мешкав над Дніпром у підніжжя гори, званої „Івангора“. Мав він численну родину, і кілька гожих доньок. Тут зимовою порою прибігала молодіж на вечериці, пісьні розлягали ся по хаті при фуркотаню веретен. Малий Залеский одушевляв

1) Гл. Wojciech Grochowski: B Zaleski (Tygodnik Ilustrowany 1873. t. XI, serya II, Nr. 262. str. 2.)

За сесю спадщину прийняли ся в перній мірі письменники українсько-руські.

2) Не стану я тут розказувати, як поступенно зацікавлювались Поляки Україною і Козаччиною, поминаю українські елементи, впроваджені до літератури польської давнішими польськими поетами (С. Твардовский, В. Потоцкий), бо они не мали непосредного вилу на нову групу письменників українсько-польских.

3) Młodość, bracia, jest rzeźbiarka,
Co wykuwa żywot cały —
Choć jej lata lecą szparko,
Ślad jej dłuta wiecznie trwały.

4) P. Chmielowski, Studya i szkice z dziejów literatury polskiej, ser. II, str. 343

ся ними, скоро вичув ся усіх на память, і безнастанно їх повторяв. Душа его, як каже, просякла наскрізь красою тих народних пісень. В хаті знахора прожив Богдан коло вісімнадцяти місяців. Літо достарчувало му й інших приємностей¹⁾. „Околиця се прегарна. Над самим Дніпром недалеко Рицова — пише сам Залеский — єсть висока гора, з котрої розтвиряєсь на всі сторони чудовий просторий краєвид; люд зве сєсю гору Іваном або „Івангорою“. На шпильу єї розлягли ся розвалини замку, що по переказам належав колись до Вишневецких, а опісля до Щенювских. Перед кільканадцяти роками, коли я яко свобідне дитя перебігав сєсю гору в ріжних напрямках, єнотикав я пераз старого бандуристу, яких і нині ще, хоть рідко, мож подибати на Україні. Старець той знав безконечне множество давних переказів і радо їх оповідав“²⁾. В тих то хлопячих літах стрічав Богдан в пасіках та баштанах на Україні сивих, згорблених від старости, Запорожців. „На згадку о Січі старий дід з заїскреними очима затискав кулаки кленучи Москалів. Наслухав ся я — каже Залеский — від тих старців досить ярких оповідань і пісень. Звірювали ся они мені тим радійше, що в зорючих, зрешених сльозами оченятях ляцкого хлопчини читали співчуте“³⁾. Тих вісімнадцяти місяців, котрі прожив Богдан у піддїжя „Івангори“, се найглибший карб, який зазначила на его житю могуча різьбярка, молодість. Вражливе хлопяче серце, в котрому тоді вже скрито тїла іскорка поезії, оддичена по батькові, переймала скоро і вірно усі ті вражіння і пісні, щоби їх опісля відродити перепустивши через призму своєї уяви.

Богдан Залеский спостеріг пізнійше сам на собі вплив тих вражінь молодости, а особливо українських народних пісень:

Z torbanem wyrósł ja. Dniepr, Iwanhora,
Chata gdzieś w gaju starego znachora.
Widzę och! jakbym pożegnał je wczora.
Spiewałoż ptactwo tam byle dzień-biały
I znów dziewczęta z majdanu śpiewały;
To znowu męski głos wojennej chwały

1) Гл. Seweryna Duchnińska: B. Zaleski, wspomnienie pośmiertne; Biblioteka Warszawska 1886. t. II. str. 240 i t. d.

2) Гл. Pisma Józefa Bohdana Zaleskiego, wydanie zbiorowe przejrzone przez autora, Lwów, nakł. Gubrynowicza i Schmidta r. 1887, t. II str. 56. Усі цитата подавати буду із сього виданя пишучи коротко: „Pisma, t. . . str. . .“ і т. д.

3) Pisma, t. IV. str. 97—98.

4) Батько Б. Залеского, як подає Хмельовский (Studyя, II. 342) радо писав вірші.

W eżeść atamanów — maciły się społem
W pieśń jedną żywą! I pieśń tę połąłem.¹⁾

Побут у знахора, се жерело, з котрого пили найчистіші струмочки вітхненя Богданового. Кілько разів діткнув ся поет крилом своєї уяви сеї чудової країни зараня²⁾ відмикали ся зачаровані нори, біла з них „жива пісня“ дрібними струями, та стинала ся в кристаль під пером поета. Тому так часто звертаєсь поет до сеї ~~країни~~^{краси}, де го „Мати-Україна сповивала піснями, прочуваючи его вірлине воздушне житє“.³⁾ В прегарному заспіві до нової поезії (Przygrywka do nowej poezji) представляє поет в фантастичній формі, зближеній до світогляду українського люду, сеї вплив, який мали на нього українські пісні народні.

Щоби порозуміти „сеї заспів“, треба подати деяку замітку. Люд український в деяких околицях приписує русалкам дар твореня народних пісень: „Пісні не народ складає, а морські люде (русалки). В суботу в вечір грає море, на море впливають морські люде, що половина чоловіка а половина риби, і співвають усяких пісень, а чумаки стоять на березі, слухають, переймають, та розвозять ті пісні по селам і городам“.⁴⁾ Тому „Мати-Україна“ віддала Богдана одній із тих гарних поетичних богинь на вихованє, говорячи:

„Piastuj dziecię me Rusalko!
Mlekiem dum i mleczem kwiecica
Pój do lotu mdle to ciałko;
Pięknej sławy méj stólecia
Podaj do snu na obrazki
Barwą złotą i błękitną
Tęczą w okrag niech rozkwitną,
Wszystkie ludu mego kazki!“⁵⁾

Русалка отже — се українська муза⁵⁾, се уперсоніфікована українська людова пісня і казка: она то випестила поетичний талант Залеского. Єсли маєм слідити за розвязкою „uwikłanej w cud zagadki“, що

¹⁾ Pisma, II. 203.

²⁾ ibid. II. 235.

³⁾ Куліш: Записки о Южной Руси Т. II. стор. 36. Подібне вірованє записане і у других етнографів. Порівн. Чубинській: „Труды“ I. 211.

⁴⁾ Pisma, II. 235.

⁵⁾ Творчі спосібности приписує люд лишень русалкам мореким; Залеский вірованє се розширив на усї русалки.

„Przygrywka“ Залеского о стілько не годить ся з вірованями українського люду, що Русалки вважають ся все елементом ворожим чоловікови, так що „Matka ukraina“ не могла би по вірованям українського люду віддавати їм Залеского на вихованє.

в душі поета „leży pod pieczęcią“, — загадки єго поетичного творчєства, котрого новістєю так одушевлялась сучасна єму польска суспільність, то мусимо увзглядити єще одєн важний елемент. Маю тут на думцї вражїня, якї викликувала в душі поетовїй українська природа. Вражїнь тих зазнав він уже підчас свого побуту у знахора. Пізїйше, будучи в школах в Уманї, відбував він з товаришами (Гощинським, Грабовським і Грозою) часто прогульки до Грекова та Зофїївки, околиць знаних із своєї чудової краси.¹⁾ Вакації і свята переживав Залєський у свого брата Ілїї в Кривци. Кїлькож то разів висмикнув ся він потайки з дому; дбаючий брат шукав єго неспокоїно, розсилав за ним гїнцїв, а він тим часом лежав на могилах лїнуци духом в лицарську бувальщину, та в розніженю заливав ся сльозами. Слух мав він незвичайно бистрий. Ловив ним кождий шелєст бурянів, колєсаних лїтним лєтетом.²⁾

Справедливо сказав про нього Міцкєвич, що він підслухав гармонїю усїх творїв на стєпах України, та переклав в пієснї зачарований ритм природи.³⁾

Лишень під впливом безпосередних вражїнь мїг виплинути з душі поетової такий вірний а гарний опис стєпу.

Szumią trawy i burzany,
O zielono wskróś, o! sino,
Jako fale wciąż kurhany
Step, a step, a rozbujany,
Morze twoje Ukraino! ⁴⁾

Шум стєпу виколисував в серци поета задуму, під промінєм палаючого українського сонця набирали сили крила єго уяви, природа українська вляла в душу поета усї ті краски, котрими яєніють людовї пієснї, вилєдїяні в тїй самїй колєсцї. Говорячи отже про вплив українських людових пієснь на поетичне творчєство Залєського не мож поминути тих елементїв, котрї ввійшли до пієснь людових і безпосередно до душі поета. Тому мусїв я поставити поруч себе оба сєсї роди вражїнь, так як они лучили ся в душі поета, як він сам їх свїдомо ставив поруч себе у своїх споминах з молодєчих лїт:

Kraina moja zarania
Wciąż jak piastunka w omroczu

¹⁾ Pisma, IV. 98.

²⁾ Duchnińska: Bibl. Warszaw. 1886. II. str. 247.

³⁾ Adam Mickiewicz, rzecz o literaturze słowiańskiej rok drugi 1841—42, str. 238—239.

⁴⁾ Pisma, I. 221.

W dumkach do uszu podzwania
W mogliach miga do oczu¹⁾

III.

Щоби докладно порозуміти значіне пісень українських в поезиях Залеского, подамо бодай в головному нарисі генезу перших фаз его поетичного творчества. Тому не спускаючи з ока головної нашої цілі узглядимо, о скілько се річ можлива, ті твори і прямованя літературні, котрі були для Залеского взорами, і научили его ставити перші, несміливі кроки на поли поезиї.

Перші свої думки оголосив Богдан друком будучи ще в школах в Умані, з відки виїхав р. 1820. Тут уже читав він залюбки Гомера. „Читай Гомера хотьби триста разів, новий він, ніби що рана мінить ся в очах“. „Гомер — каже він — се воплочене люду“²⁾ Любив він також читати Горация, як про се свідчить кілька его переводів пісень сього поета. Найважнійшим учителем Залеского був в тому часі Іван Кохановский, котрого поет богато разів згадує в своїх поезиях, а все з найбільшим і найщиршим поважанем і любовю. Від нього научив ся Залеский прегарної звучної мови, якою так мистецьки орудував „Іван з Чорноліска“³⁾

З Нестора научив ся поет много даних до історії Руси і стать руского того літописця часто вириняла в его думках поруч із древним Бояном.

Na prawe śpię ucho,
To szumi coś głucho.
Na lewe, to zmora
Dwulica, rozchwiana,
Cień mnicha Nestora
I obraz Wojana.⁴⁾

По думці Г. Затея⁵⁾ знав уже Богдан будучи в гімназії „Слово о полку Игоревѣ“ і то в оригіналі; єсть се річ імовірна, бо важний той пам'ятник старорускої літератури відкрито р. 1795, а перше его виданє оголошено друком р. 1800. Боян, давний поет сьпівак, про котрого згадує

1) Pisma, II. 26.

2) ibid. II. 197.

3) Кохановский уродив ся в селі „Czarnolesie“.

4) Pisma IV. 199.

5) Hugo Zathay, Młodość Bohd. Zaleskiego, sprawozdanie III gimn. w Krakowie r. 1886, str. 6.

автор „Слова“, став ся від того часу ідеалом Залеского; імя его подбуємо на кожній майже стороні поезій Богдана. Хотячи наслідувати Бояна, присвоїв собі Залеский цілі поетичні звороти мови із Слова, писані по его думці стилем Бояна.¹⁾

Такий був засіб материялів поетичних Залеского, коли імя его уперве появилось в польській літературі. Перший на вів оригінальний свій твір поетичний оголосив він друком р. 1819 в часописі „Dziennik Wileński“²⁾ п. з. „Duma o Waclawie, ze śpiewu ludu wiejskiego“.

Не маємо певних відомостей, чи перед написанем сього вірша знав Залеский розправу Зоріяна Доленгі Ходаковського: „O słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem“, або Бродзіньського: „O klasyczności i romantyczności“. Міг він тоді знати обі сесі студії — бо обі вийшли р. 1818.³⁾ Северина Духінська думає, що розправу Бродзіньського знав уже Залеский виїзджаючи до Варшави: „Те, що му нашептали могили стенові“, каже Духінська, „що зачув яко хлопчина в шумі Дніпра з вершин Івангори, знайшов усе те в сій розправі розвинене в наукову теорію. Слова Бродзіньського були для нього вказівкою“.⁴⁾

1) Подаєм на се кілька примірів:

Złota duma narodowa
Bojanowej gęśli còro
Nad zielonem podzwoń siołem
Nim roznośniej a ponura
Siwym orlem kłańszesz z góry
Szarym wilkiem pomkniesz dołem [Pisma II, 132—133].

„Боян носив ся мислю по дереву, сірим вовком по землі, сизим орлом по-під облаки“ [гляди: проф. Др. Ом. Огоновский: „Слово о полку Игоревъ“, малор. перев. стор. 3.]

I roznośny śpiew to miękki
Pełną garścią rozsypywa
To jak orzeł siwy w chmury
To ku ziemi jak wilk bury

Порівн.: Огоновский „Слово“ loc. cit.

Поема Залеского п. з. „Naścicia“ (Pisma, IV, 17.) відповідає уступови „Слова“ „Плач Ярославни“ [Огоновский, „Слово“, стор. 19, уступ. XII.]

Однак ремінісценції із „Слова о полку Игоревъ“ і виразніші сліди впливу сього пам'ятника на Залеского, можемо завважити доперва в поемі: „Damian książę Wiśniowiecki“, надрукованім перший раз р. 1826 [Dziennik Warszawski t. IV, str. 300—324]

2) Dzienn. Wil t. II, str. 525—528

3) Перша вийшла в часоп. „Ćwiczenia naukowe“ t. II, odd. literac. Krzemieniec, w r. 1818; а друга в час. „Pamiętnik Warszawski“ (марець — липень) р. 1818.

4) Biblioteka Warszawska, 1886, t. II., str. 250.

Чи Залеський пішов за вказівкою Бродзінського пишучи „Dumę o Waclawie“ — не можемо певно сказати. Між тим маємо під рукою матеріяли, котрі (пішучо можемо се сказати) грали важну ролю в генезі „Dumy“. В часописі „Dziennik Wileński“ з р. 1818¹⁾ помістив Лях-Ширма вірні: „Jaś i Zosia“ і „Zdanek i Halina“, перероблені з червоно-руських пісень народних. Вірші ті такі характеристичні, що ми їм приглянемо ся ближше.

Незвичайно важним єсть так із взгляду на час написаня, як і під взглядом змісту лист Ляха-Ширми до редактора, поміщений яко передмова до пісень. Цікавий сей лист наводжу тут в цілости, бо єсть він в польській літературі одним з найперших голосів, піднесених в справі людових пісень, і їх значіня для поезії,²⁾ а не звернено на нього доси тої уваги, на яку заслугує.

Przesyłam W. Panu dwie dumki szczerosławiańskie, bo z podań ludu wiejskiego wyjęte, i podług dwóch śpiewów ruskich do siebie dosyć podobnych osnowane. Dzięki winienem J. P. Chodakowskiemu, który nie tylko tego źródła mi użyzył, lecz i cały swój zbiór śpiewów wiejskich mozolnie zebrany do przeczytania pozwolił. Mając sposobność do przyswojenia myśli ogółu, śpiewy wiejskie składających (?), napojony ich duchem a szczególnie ponurą ich smętnością starałem się ją przelać w moje rymy nie mieszając weń bynajmniej obcych, nie pod naszym niebem urodzonych myśli, i nie odstępując nigdzie od dawniej prostoty, chyba wówczas, kiedy ona w nieokrzesaną gminność wpadała, i wyższość światła wieku naszego wymagała koniecznie jakiejś odmiany. Co się tycze dodatków, które porównyując moje dumki z dwoma tu dołączonymi śpiewami wiejskimi za pierwszym rzutem oka dostrzedz można, że zdawały mi się potrzebne dla ich zaokrąglenia, i do nadania im niejakięj wyrażistości zwłaszcza, że в podobnych pismach wolny полот wyobraźni jest dogodniejszy aniżeli niewolnicze naśladownictwo. Wszelakoż i в тем, co się dodawało, pilne miałem baczenie на то, żeby wszystko albo zgadzało się з dawnymi przesądami, забобонносією і обычяями, або przynajmniej не было им przeciwnе. Pożyteczną nader byłoby rzeczą, Моści Redaktorze, gdyby się zatrudnić збиранієм гминных баśni, powieści, przesądów, wróżb, śpiewów і т. п.; збиранина та на позор только никземна і з уламків только złożona mogłaby wielce posłużyć do wyjaśnienia historyi oby-

¹⁾ Dzień. Wil. 1818. I. str. 486.

²⁾ Подаю сей лист в оригіналі, щоби задержати его форму і показати тодішний стиль польський науковий.

чзайов, рзучилaby światło na dzieje polityczne, na obrzęды religijne i бóstwa, poprzedzające науkę Chrystуса; co więcej, możeby idąc за подобієństwem sprawdzila te szerzące się w świecie wnioski: że kołebka naszego dzieciństwa i племенia jest над Gangesem. Oprócz tego co за nieprzebrany skarb bylbы то dla рымотвórstwa нашего; wówczas то Мо́щи Редакторзе не зарзучанобы Dzienników, Pamięтників, Tygodników i inszych pism obcymi nam wyrażeniami, które będąc dla wielu niezrozumiale z obojęтно́ścią bywają przyjmowane, czczem tylko napelniając uszy brzmieniem, a nie trafiając do serca i nie ogrzewając го. Na równinach słowiańskich, на polach naszych przodków między naszą bracią nastრęczają się нам skromne kwiaty zachwycenia: zbierajmy je troskliwie i w duchu wdzięczności dla naszych dawnych оjców. Jeśli не chcemy w naukach nadobnych być tylko наслідowcami, lecz i oryginalne a до tego czысто narodowe posiadać dzieła, uratujmy те starożyтne zabytkи, на które czas coraz ostrzejszy nastawa, i grozi zatrata. Są one szczątkami gmachu niegdyś okazałego, który runął w zwaliskach, ale może нам jeszcze до wzniesienia Świąтyni Narodowości за węgielny posłużyć kamień. Zniżmy się więc pod strzechy — там наша сędziwa narodowość“ (D. 29 marca, 1818 r.).

Погляди, висказані в сьому листі, суть, як бачимо, відблизком сього загально-европейского прямованя, змiряючого до народности в літературі, і вказуючого на пісьні народні, яко на певичерпану і неоцінену в тім взгляді скарбницю. Натяк на Ходаковского вказує, що Ширма переняв від нього ті погляди, і ветиг їх скорше оголосити друком, як заслужений Чарноцкий (Ходаковский)¹⁾, і заки ще скінчила ся друковати в часописі „Pamięтнік Warszawski“ студія Бродзінського: „O klasyczności i romantycznosci“.

Пригляньмо ся тепер близше цікавим думкам Ляха Ширми, і порівнаймо їх із червонорускими взорами, щоби познакомити ся з першими того рода творами в польскому пісьменстві. Зміст думки: „Jaś i Zosia“ подаю в винятках польських і руских.

Поїхав Івасенько на полюванє,
 Покинув свою милу на горюванє,
 Виїхав Івасенько в чистеє поле,
 А сам припав к сирій землі на спочиванє.²⁾

¹⁾ Студія Ходаковского вийшла доперва при кінци р. 1818.

²⁾ Текст галицко-руський, котрий Ширма дістав від Ходаковского, помістив в „Dzien. Wil.“ разом із своїми переспівами.

Wyjeżdżał Jasio na lowy,
 Pod nim igrał konik wrony,
 Przebywał lasy, dąbrowy,
 Dumał o Zosi stęskniony.
 Wyjechał na czyste pole,
 Puścił konika na trawę
 Sam kojąc tęsknoty i bole
 Pochylił się na murawę.

І спило му ся, що з рук злетіла му голубка (в піснї народній: „ясенький сокіл“). Ворожка пояснила єму, що сон такий віщує нещастє. Вертає Івась сейчас до дому, та не застає уже своєї милої живої.

Нїжки мої скоропадї, чому не прийдете?

Заголосив він в розпущї:

Ручки мої біленькіі, чом не пригорнете?

Очи мої чорненькіі, чому не глянете?

Уста мої приязненькі, чом не промовите?

Moje wy letkie nożęta
 Czemu więcéj nie chodzicie?
 Moje wy białe ręczęta,
 Już wy mnie nie przytulicie!
 W tych ustach przy twoim boku
 Czerpałem słodycz obficie,
 Zgasło już niebo w twem oku,
 Nie miłe teraz mi życie.

На тїм і кїнчить ся руска народна пісьня; але поет сьпїває дальше. „Jaś“ з жалю вмирає. Ховають їх в одній могилї.. Закїнченє сеї думки Шпрми написанє в дусї балад романтичних:

Gdzie się ich wznosi mogiła
 Rosną dwie brzozy płaczące,
 Jedna do drugiej pochyla
 Gałązki z sobą łączące (?)
 Tam przy księżycu poświęacie (?)
 Dwa gołąbków przylatywa,
 Siada jak siostra przy bracie
 Dzióbkami się pogłaskiwa.
 Widziano także na jawie
 Jak ten gołąb, gołębica
 W niebo wzlatują w postawie
 Mdlawej, jak promień księżycy..

Друга думка: „Zdanek i Halina“ має подібний зміст, і в подібний спосіб переклав її Лях-Ширма. Подаю найкраще місце з тексту малоруского і відповідний уступ із думки Ширми.

Ах (? — чому не „Ой!“ як звичайно?) тещеньку, голубоньку,
 Снів ся мені сон дивненький,
 Що на мій дім пчоли впали.
 На подвірє зоря впала
 З двору зазуля вилинула...
 Ах спночку, мій зятецьку,
 Їдь же скоро до домоньку
 Маєш дома пригодоньку:
 Бо пчолоньки то сльозоньки,
 А зіронька дитионька,
 А зазуленька — Марисенька...

Śniło mi się, jakby pszczoły
 Uciekały we dwa roje,
 Pierścień się rozpadł na poły,
 Gwiazda spadła na wieś moją.
 Ach zięciu, mój miły synie (?)
 Jedźże, jedźże do twój żony,
 Przygoda ciebie nie minie,
 Znajdziesz żal nieutulony.
 Bo lecących pszczół dwa roje,
 To płynących lez dwa zdroje
 A twój pierścień rozłamany
 Ślubu wiązek rozerwany.
 Gwiazdy, co z nieba spadają
 W pogodnej wieczornój dobie,
 Te niestety oznaczają,
 Że ktoś z ludzi poległ w grobie.

З тих наведених уступів можна переконатися, о скільки Лях-Ширма, беручи до своїх думок материял з малоруских пісень народних, придержував ся поглядів, висказаних в листі до редактора „Dziennika Wil.“

Думки сесі а особливо лист до редактора мали по моїй думці незвичайний вплив на Залеского, і становили, як я на се вже натякнув, сильну принуку до написаня „Dumy o Waclawie“. Що Залеский знав

„Dziennik Wileński“ свідчить про се та обставина, що в кілька місяців пізніше, як появились думки Ширми, надруковав поет в „Dzien. Wil.“ свої переклади і „Dumę o Waclawie“; а що знав думки, о котрі нам ходить, свідчить про се велика схожість стилю „Dumy o Wacl.“ і думок Ширми.

Ідучи отже дорогою, вказаною ему Ляхом-Ширмою, взяв поет основу до своєї „Dumy o Wacl.“ з народної української пісні, додаючи так як Ширма під заголовком слова: „ze śpiewu ludu wiejskiego“¹⁾. Таку народну пісню, котра становить головну ткань поеми Залеського, знаходимо у Максимовича.²⁾ Подаєм її в цілості:

Збирали ся комісарі
 Під царські палати,
 Пишуть листи на Україну
 Під аршини брати.
 Записали на Україні
 Вдовиного сина,
 Ой тож козак уродливий
 Доходить аршина.
 Ой зачує ж стара ненька
 Івасева мати,
 Ой де тебе, мій синочку,
 Я маю сховати?
 На щож мене, матусенько,
 Ти маєш ховати,
 Буду тобі із столиці
 Червонії слати.
 На щож мені мій синочку
 Червонії твої,
 Що нікому поховати
 Головоньки моїй.
 Поховають моя нене
 Тебе добрі люде,
 Ой як мене молодого
 До тебе не буде.
 Вдовин синок вдовиченко
 Коня наповає,

¹⁾ Слово „думка“ перший раз в польському письменстві бачимо у Ширми.

²⁾ Українскія народнїя пїсни, изданныя М. Максимовичемъ, Москва, р. 1834.

Єго ньька старенькая
 В вікно виглядає.
     Вдовин синок вдовиченко
     Коника сїдлає,
 Єго ньька старенькая
     Крижом упадає.
 Вдовин синок вдовиченко
 З двора виїздає,
 Єго ньька старесенька
 За стремен хапає.
     Ой в гóроді Очакові
     Вдарили із лука,
     Да вже тобі вдовин сину
     З матерю розлука.
 У гóроді Очакові
 Вдарили з гармати,
 Ужеж тобі вдовин сину
 Неньки не видати...

Якже переробив Залський сеєю пісню відповідно до своїх тодішних поглядів і свого стилю?

Передовсім старає ся він розвинути ті мотиви, котрі знайшов, в завязку лишень, в народній піснї. Але чи на тім єго „Duma“ зискала?

Поет зачинає думу описом переполоху, який настав в краю в наслідок нападу ворогів і бранки рекрутів:

Wrogi w około śmierć sieją,
 Wzmaga się wojna, lud smuci,
 Młodzi wieśniacy truchleją
 Z świętej wolności wyzuci.

Не менче лякали ся і ті, що утікали перед бранкою. Слова народної піснї: „Ой деж тебе мій синочку я маю сховати“, розвинув поет в бомбастичну строфу:

Losu nieszczęsne ofiary
 Stronią od domów rodziny,
 Kryją się w gadów pieczary
 W lasów okropnych gęstwiny...

Не бояв ся бранки лишень Івась-вдовиченко, перехрещений у Залського на „Wacława“ так, як у Ляха-Ширми Івась на „Zdanka“.

Wacław sam tylko spokojny
 Wacław zdrów, silny i młody,

Zdał się stworzonym do wojny
 Jednak nie rzucił zagrody.
 Jego więc z wioski w rekruty
 Dziedziec przeznacza strwożony.

Пращане з матерею, розпуку бідної вдови, так по майстерски зма-
 льовану в народній піснї, розводнив поет вибухами млавої сентименталь-
 ности, котрі заняли му 14 строф. Штuki розбовтування народних пісень
 научив ся Залеский мабуть у Ляха-Ширми, у котрого 2 або 4 вірші
 припадають на оден вірш людвої піснї. Певно також під впливом
 Ширми, котрий радив робити зміни в піснях народних „kiedy one
 w nieokrzesaną gminność wpadają, lub kiedy światłość wieku naszego
 wymaga takiej zmiany“ — повинуєав або поперекручував Залеский не
 до пізнаня найкрашчі устуги людвої піснї.

Цїла „Duma o Waclawie“, а особливо єї закінчене ясно говорить,
 — що Залеский був новиком в тім родї поезиї, і не мав навіть перед
 собою видїйших взорів. Не вдумав ся він ще в сесю тайну, що позво-
 ляє народному сьпївакови короткими словами богато сказати; не відчув
 ще духа тих аспидетичних сполучень, що дають слухаючому нагоду пе-
 релетїти думкою цілу чергу подїй, котрих треба додумати ся між рече-
 нями синтактично з собою не повязаними. З сього непорозумїня виплила
 слїдуюча хїба, яку бачимо в тїй поемї Залеского.

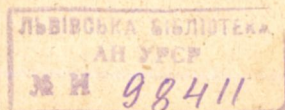
В народній піснї слїдує безпосередно по пращаню Івася-вдови-
 ченка з матерею натяк про єго смерть :

Ой в городї Очакові
 Вдарили з гармати,
 Уже тобі вдовин сиву
 Неньки не видати...

Польский поет зрозумів сесї слова так, що сейчас відставлено ре-
 крута до табору воєнного, де вже кипїла борба... і з відєси то пішла
 ціла неприроднїсть слїдуючої строфи :

Wtem do obozu przybywa,
 Gdy już wzajemnie walczono,
 Więzów stargano ogniwa
 Stawać do boju zlecono.
 Kule wyparte z dział świszczą i t. p.

„Waclaw“-а, пробитого баїнетом, ховають в могилї, котру „весна
 стрїть цвїтами — а роса наповає бальзамом“ „Над ним сьпїває соловії
 пісню свободи — ратаї вихваляє єго славу смерть“.

В деяких місцях „Duma o Waślawie“ бачимо ремінісценцію української народної думи „О Коновченці“¹⁾; а слова

Pada, już serce nie bije
Zawarł na zawsze powieki,
Lecz w ustach współbraci żyje
I w nich żyć będzie na wieki,

слова сесі суть слабим відгомонам звичайного закінчення українських дум народних, (котре бачимо і в думі „О Коновченці“).

Полягла козацька, молодецька голова
Як од вітру на степену трава:
Слава не вмере, не поляже,
Лицарство козацьке всякому розкаже.²⁾

„Duma o Waślawie“ не єсть, як бачимо, в польському письменстві ніякою новістю під взглядом оброблення предмету, хоть основу єї становить народна пісня. Не видно в ній жадної із пізнійших прикмет стилю Залеського. З думи сесі „віє ще духом“, як каже Хмєловський „клясицино ідилічним“. В ній видно ще явну непевність в виборі взорів: „Соловій — Боян“ бере ся ще тут о пальму першєнства із Горацийом“.³⁾ „Метрум (L^{uu} L^{uu} L^u), виписане перед сею думою, а котрого пильно придержував ся Залєський, свідчить, що він користав із оживлєних тоді розправ о ритмічності польского язика, які тоді провадили в Варшаві Круліковський, Ельснер і Бродзїнський, доказує, що уже з самого початку свого творчества дбав Залєський про музикальний бік поезії“.⁴⁾

IV.

Року 1820 наступив зворот в житю поета, котрий рішучо вплинув на напрям єго поетичного творчества. Того року вибрав ся Залєський

1) Максимович, Украинск. народ. пѣсни Москва, 1834 I. 50.

2) Максимович, Украинск. народ. пѣс. Моск. 1834, т. I. стр. 50.

3) „J. Bohd. Zaleski“, napisal I. G. B. Przegląd Tygodniowy, Warszawa, 1878.

4) Piotr Chmielowski, Studya i Szkice, II. 348—349.

Подаю часто цитати із ріжних критиків, що писали про Залєского, бо пересказуючи власними словами те, що уже другі сказали в якіїсь справі, а що треба сказати — пошивав би ся я в чужі пера. Взглядом поглядів ріжнородних критиків Залєского стараєсь я по можности віднести ся критично — а спосіб, в який я уживаю якоїсь вишєкки, ввазує на становиско, яке я взглядом неї занимаю. Цитати сесі мають ще і тую ціль, щоби познакомити читачів бодай в части із літературою, що відносить ся до писань Залєского, щоби показати, як віднеслась взглядом них польска критика, та о скілько оцінено ті поезії з боку, з якого я їх розбираю.

із своїми приятелями Гощинським і Грабовським до Варшави, де і даліше лучив їх як найсердечніший стосунок, що пробиваєсь в слідуючих словах Залеського :

Bohdan, Seweryn¹⁾, Michał²⁾, między nami trzema
 Odgrywa się osobne niejako poema,
 Wszyscy trzej, bo rówieśni, z jednego my gniazda
 Porwali się do lotu, i jedna nam gwiazda.³⁾

Многоважне значіне мала для молодого поета дружба із Мальчевським, Бродзінським і Мохнацким. Они то не давали попасти в апатию поетови, що тужив за своєю Україною, они оживляли его духом своего таланту, як свідчить про се отсей уступ поезій Богдана :

Jako barwinek gdzieś z bujnej ziemiicy
 W piasek wszczepiony schnąć zacząłem wcześniej.
 Kazmierz Brodziński, Mochnacki Maurycy
 Chuchali do mnie w zamroźne wciąż pleśnie,
 Chuchali inni młodzi równiennicy.⁴⁾

Насамперед познакомив ся Залеський із автором поеми „Wiesław“, в котрім знайшов правдивого приятеля і порадирика. Імя Бродзінського було тоді вже голосне. Був він як той дуб, що стояв на границі двох епох. Корінном своїм приріс він ще до старого клясичного ґрунту, а конарами взіє ся в епоху романтизму. На тих конарах, що вдирали ся вже в будущину, оперла ся до висшого сьмільшого лету ціла громада поетів-романтиків, межи котрими був і Залеський. Се переходове становиско Бродзінського найліпше характеризують слідуючі его слова: „Піснї народні були початком поезії і суть найкращим її жерелом; коли черпаєсь поезию з пісень і обичаїв люду, надає ся їй знамя ориґінальності. Штука, що твердить цілість із пісень народних (як Гомер Іліяду) увіковичнеє заразом і характер народу і его культуру. Томуж, — если єсть обовязком поета в просьвіченому столітю шанувати „густ“ загалу, то ще святїйшим єсть его обовязком черпати з пісень люду, як із натури, характер і обичаї народу. Видимо отже, що Бродзінський зовсім не думав рішучо зривати із дотеперішнюю літературною традицією із „густами загалу“ — і се становить пень его літературної діяльності, котрий закоренив ся в бувальщинї; галузе-ж, що вибігає в будучий период польскої поезії — се простота і чувство, котре поставив на місце конвен-

1) Seweryn Goszczyński.

2) Michał Grabowski.

3) Pisma, II. 103.

4) Pisma, II. str. 204. — вірш п. з. „Roślinka“.

ціональної штуки і псевдоклясичних понять, — се елемент народний і людвий, котрому старав ся він заповнити пановане в літературі. Наукові свої теорії убрав Бродзінський часто в поетичну форму. Слідуючі его вірші виражають лишень ярче знані его слова про романтизм:

„Romantycznością naszą są“ i t. p.:

Na jakiej ziemi, z jakim ludem żyjesz razem,
 Takiego twoje pienia niech będą obrazem.
 Ty ceniąc wszędzie piękność własną śpiewaj ziemię
 Wspólne w czuciu, przygodach i zwyczajach plemię,
 Ruiny, smutne świadki dawnej duchów chwały,
 Mogiły, co z ojczyzną synów pogrzebały,
 Śledź zgasłych ojców czyny; łańcuchem niezłomnym
 Sprząż dawną miłość kraju z plemieniem potomnem,
 W ziolkach ucz się znać ludzi, z nich czerpaj natchnienie,
 Ich uczuciem wzbudzone im poświęcaj pienie.

З тими засадами годять ся так під взглядом змісту як і форми усі поезії Бродзінського.

Трудно їм відмовити правдивого чувства і простоти, чим могли користно рікнитись від виманерованих, і по більшій часті на зимно роблених, віршів псевдоклясиків; але з тим всім не були самі поезії Бродзінського спосібні викликати який-небудь переворот в користь правдивої поезії. Не могли они потрясати душами. Бродзінський не мав сили потрібної до сеї цілі, бракувало му одушевленя і взнеслости, не доставало му і творчої фантазії, прикмети, котрою вірші найбільше мабуть зеднують собі і підбивають серця.¹⁾

Посвятив я може за много місця Бродзінському; однак думаю, що не відступив від річи кладучи особливо натиск на се, як задивляв ся сей поет і критик на пісьні людові, яку ролю визначував він їм в літературі, який отже міг він під тим взглядом мати вплив на Б. Залеского, а се має для нас перворядне значінь.

Виложені отже погляди Бродзінського, хоть звернули уми молодого покоління поетів на поле поезії народної і людової, хоть виценили в них любов до рідного краю, до его могил, его ланів і степів, его славної бувальщини, не могли вповні відновісти бурливим чувствам молодіжи. Не диво отже, що в тім часі, „коли в Варшаві панове Дмоховський і Домінік Лісецький вважались поетами, кількох молодців майже дітей, незнаних і стоячих в тіни, тужило за інчою поезією, мріло о ній, і мало колись рішучо вплинути на її реформу.“

¹⁾ Adam Belcikowski : Ze studyów nad literaturą polską, Warszawa, 1886 str. 434.

„З відкиж взяло ся у сеї молодіжи бажанє чогось новійшого і основнійшого як завмираючий класицизм? Чи знали де другу поезию? Чи дійшли до того через основне знанє теорії і засіб придбаної науки? Чи знали про реформу, що зачалась, і тоді вже майже довершилась заграничними артистами і критиками? — Зовеїм ні!“ Усеї сеї питання завдамо собі і ми, так як їх собі завдав М. Грабовский¹⁾; але відповідь наша випаде трохи інакше.

За відповідь нехай нам послужать наведені више погляди Бродзінського на поезию. В них могли молоді поети знайти відблиск сеї літературної еволюції, яка довершувалась на западі. Талант поетів мав злілати се, чого не в силі був довершити Бродзінський; палка душа поетів могла зірвати, а дійсно зірвала звязь, яка лучила їх із спорохнавілою літературною традицією, і виповіла війну тим „густам загалу“, супроти котрих не важив ся і не мав сили виступити Бродзінський.

Трудно отже сказати ураз з Грабовским, що „наша (т. є. польска) т. з. романтична поезия має свій початок не в наслідованю Німців, не в теориях Шлеглієвских“. Правда, що „вийшла она єввіжа і гарна із живого жерела, із народних людових поезий“²⁾ але ті теорії Німців і в загалі нові літературні прямованя, що обгорнули вже були з початком сього столітя цілу славянщину, становили в руках Бродзінського і Ходаковського те чародійне бильце, котрим они, хоть не дуже сильно вдарили в закамєнїлу скелю літературної традиції, отворили живе жерело нового літературного руху в Польщи.

Усе те, що сказали ми в сьому уступі, означує ближше атмосферу, якою віддихав Залєський в Варшаві, і під впливом котрої розвинув ся єго поетичний талант, — вказує сеєю струєю, що потягала Залєського до народної поезії.³⁾

Заки приступимо до подрібного розбору тих поезій Залєського, в котрих бачимо вплив українських пісень народних, мусимо звернути ще

¹⁾ Literatura i krytyka, Wilno, 1837, cz. II. str. 163—4.

²⁾ ibid. II. 105.

³⁾ Говорячи про сеї матеріяли, що вплинули на розвій людового, а передоєїм українського елемєнту в поезиях Залєського, мусимо застерегчєсь супроти погляду Вінк. Поля, [Pamiętnik do (?!) literatury polskiej XIX. w r 1866, str. 345] будьтоби „поезії і думки Падури давали камертон новій польській літературі“, будьтоби „доперва по Падури міг появитись Залєський“. Що слова сеї зовсім хибні, доказав уже Г. Затеї (H. Zathej, sprawozd. dyr. III. gimn. w Krakowie 1886. str. 10—12) і Пипін в розправі: Епізоды ізъ литературнихъ отношеній малорусско-польскихъ, Вѣстникъ Европы 1886. I. 768.

увагу на тоту загальну охоту до збирання пісень і переказів людських, яку бачимо з початку цього століття в цілій славянщині.

Рух сей викликали на європейському континенті особливо твори Гердера „Über Ossian und die Lieder alter Völker 1773; Aehnlichkeit der mittleren englischen u. deutschen Dichtkunst; Vorrede zu den Volksliedern; Stimmen der Völker in Liedern.

У Сербів вже р. 1814—1815 вийшли „Мала прстонародна славео српска пјеснарица“, Вука Стефановича Караджіча; р. 1823—1824 вийшли того самого автора: „Народне српске пјесме“ (3 т.)

У Чехів появились „Slovanske narodni pјsnie sobrané F. L. Čelakovskym“ донерва р. 1822, 1825, 1827.

Словацка збірка Шафарика п. з. „Pіsni swietske lidu slovenskeho“ вийшла р. 1823, — 1827.

Найчисленнійші збірники пісень народних бачимо в тім часі в словесности велико-руській, п. п. збірники Данілова, видані Калайдовичом р. 1818, — Попова, р. 1819, — Калаталіна 1810, Прача (з музикою) р. 1815. і др. В першій мірі заслугоє на увагу збірник кн. Цертелєва: „Опытъ собранія стариннихъ малороссійскихъ пјесень р. 1819. С. Петербургъ¹⁾.

Побіч збірника Цертелєва, котрий складає ся виключно із малоруских, українських дум, знаходить ся кілька українських пісень у Прача²⁾ а також в збірці Челяковського з р. 1822.³⁾

В польській літературі здибуємо з початку етнографічні матеріали, що відносять ся до люду галицько-руського. В часописі: Pamiętnik Warszawski“ з р. 1805 бачимо статью: „Swactwa, wesela, urodziny, chrzciny ludu na Rusi Czerwonej“. Р. 1811 видав І. Червінський „Opis obyyczajów ludu ruskiego okolicy zadniestrzańskiej między Stryjem a Łomnicą“. В часоп. „Pielgrzym Lwowski“ р. 1821 бачимо кілька галицько-руських пісень і дві українські. Про думки Ширми говорив я обширнійше. Велику частину пісень, назбираних Зоряном Доленюю Ходаковским (Адамом Чарноцким), оголосив Максимович донерва р. 1827 і 1834. Про пі-

¹⁾ Передмова до українських дум Цертелєва була вже оголошена р. 1818. в 45. ч „Сына отечества“ [Гл. Дашкевич. Отзывъ о сочиненіи Петрова; Очерки исторіи украинской литературы XIX. стол.] Записки импер. акад. наукъ, С. Петерб. 1889, т. LIX. стр. 118

²⁾ „Собраніе русскихъ народныхъ пјесень, полож. на музику Ив. Прачемъ Петерб. 1815“.

³⁾ Гл. „Отзывъ“ Дашкевича. в „Запискахъ“ стр. 154. *Піснь Пилипа „Методу“ мав „етнографі“ ще не вийшов був з друку в часі, коли писано цю розвідку.*

зійшли збірники пісень не згадує, бо они не входять в об'єм нашого предмету.

Відгомін усіх тих заходів коло збирання пісень народних цілого того „гамору славянського“ відбивався і о Варшаву, де в часоп.: „Pamiętnik Warszawski“ появлялись польські переклади пісень чеських, сербських і литовських переважно з під пера К. Бродзінського¹⁾.

Для Залеского зовсім не був байдужний сей „гамір славянський“ як про се свідчать отці его слова:

Lubuję bardzo w słowiańskim ja gwarze.
 Klaskam od mogił w krąg na rozgraniczu,
 Tak Szafarzyku, tak, tak Kopitarze,
 Pieśni hej dawaj Wuku Karadziezu,
 Resztę my powiem guślary-gęślarze.²⁾

„Від давна вже полюбив я, пише Залеский на другому місці,³⁾ всякі без різниці народні пісні; відчуваю також їх мужеску погідність, простоту, спокій рілничий і тисячі блискучі прикмети тих цвітучих, повних чувства і природности, духових творів славянських народів“.

Але повернім до пісень українських. Вичислені етнографічні збірники, що вийшли перед р. 1827, (т. є. перед збірником пісень Максимовича) суть невеликі, і не численні. Не міг з них отже Залеский много скористати, особливо, що певно не всі були ему відомі. Крім думок Ляха Ширми міг поет знати, і знав дійсно, як се пізніше побачимо, також збірник кн. Цертелєва (1819).

Велике має значінє в історії малорускої етнографії оперетка Івана Котляревського: „Наталка Полтавка“, на когру під тим взглядом доси не звернено уваги. В знаменитому, як на свій час, творі українського поета бачимо вставлені в текст також людові українські пісні, з котрих 7. полишено без змін⁴⁾, а в 5-ох бачимо мотиви народних пісень, перетворені відповідно до тексту оперети.⁵⁾

¹⁾ Chmielowski, Szkice II. 352.

²⁾ Pisma II. 201.

³⁾ ibid. II. 56.

⁴⁾ „Дід рудий, баба руда“ [Руска бібліотека т. I. стр. 81].

„Чого вода каламутна (ibid. стр. 96.)

„Та йшов козак з Дону та до дому“ (ibid. 105).

„Ворекло річка невеличка“ (ibid. 105).

„Гомін, гомін по діброві“ (ibid. 93).

„У сусіда хата біла“ (ibid. 102).

„Ой під вишнею та під черешнею“ (84)

⁵⁾ „Видно шляхи полтавській“ (ibid. 81).

„Ой мати, мати серце не вважає“ (89).

Згадую на цьому місці про „Натальку Полтавку“ тому, що твір сей надруковано р. 1819¹⁾ а позаяк імя Котляревського, автора славної „Енеїди“, голосне тоді було по всій Україні, міг отже і В. Залеский знати сей твір будучи тоді в Умані, в школі Василяни. „Наталка Полтавка“ єсть для нас особливо тим важна, що мотиви чотирох пісень народних, котрі в ній поміщено, бачимо в поезіях В. Залеского, як про се ще подрібно поговоримо.

Отсе і усі друковані збірники пісень народних, з котрих міг користати Залеский до виходу першого видання збірника Максимовича (р. 1827), котрий зробив велике вражінє на поетів українсько-руських²⁾ і українсько-польських, і котрий знав також В. Залеский.³⁾ Другі народні українські пісьні, другі українські матеріяли, яких мотиви завважали би ми в поезіях Залеского, написаних до р. 1827, мусимо почислити на карбтих живих безпосередних вражінь, котрих зазнав поет в молодости, а котрі старав ся я списати в II. часті отсеї студії.

Впрочім, розбираючи подрібно стосунок поезій Залеского до українських пісень народних, будем старатись, о скільки се річ можлива, вказати ті жерела, з котрих міг Залеский знати відповідну народну українську пісьню.

V.

Подавши в головних нарисах образ того літературного руху, серед котрого жив Залеский в Варшаві, мусимо ще звернути увагу на ті психічні пружини, що викликали єго вітхненє.

Такою найсильнішою пружиною була єго туга за рідною стороною, за своєю гарною, дорогою Україною. Поет ловив кожний подув українського вітру і єму звиряв ся із своїми думками:

Uslysz wietrze me zaklęcia,
Bądź jak byleś powiernikiem,

„Соїце пісенько, вечір близенько“ (97).

„Віють вітри, віють буйні“ (78)

„Віє вітер горою“ (101) *з мотивом розійнятих думок*

Мотиви ~~розійнятих~~ пісень бачимо в поезіях Залеского.

¹⁾ Сьогож року виставлено „Нат. Полт.“ в Харкові на сцені. (порівн. Історія літератури рускої Ом. Огоповського, II. (а) 207.)

²⁾ Гляд. слова М. Максимовича у вступному слові до видання пісень народ. з р. 1834.

³⁾ Pisma, IV. 99.

Nieś wrazenia, od dziecięcia
Niedzielone nigdy z nikiem.¹⁾

А душа поета, кілька разів залетіла в країну споминів, приносила му все дорогий гостинець з України:

Myśl owa milszych minionych dni
Gdzie jeno pomknie tęskna czy pusta
Z dumką to szumką wraca na usta.²⁾

Одною із найгарніших думок, які принесла ему тужлива гадка з країни вражінь молодечих — єсть: „Nieszczęśliwa rodzina“.³⁾

Який же зміст сеї думки? Незгода зробила родину нещасливою. Вітчим здушаєє над дїтьмь своєї жінки і виганяє їх з хати. Мати з жалюм виправляє сина свого в світ і в чужу далеку країну. Сестри проводять брата і прощають ся з ним ревню. Подробиці сього пращаня подам дальше, порівнюючи сеєю думку Залеского з відповідними народними піснями.

Вїзд козака на чужину і розлука єго з матерею і сестрами становить улюблену тему українських пісень народних. В збірнику Максимовича з р. 1827 знаходимо думку, котра своїм змістом, а навіть ритмом, пригадує „Нещасливу родину“⁴⁾; зачинає ся она ось як:

Гомін, гомін по діброві
Туман поле покриває
Мати сина проганяє.⁵⁾

В піснї тїй нема лишень поданих причин, для котрих мати каже синові покидати родину. Варіант тої самої піснї записаний Бол. Поповским вказує на незгоду в родинї, яку зазначив в своїй думцї і Залеский.

Туман яром покотив ся,
Батько з сином посварив ся
Іди си ну геть від мене
Через тебе сьарка в мене.

¹⁾ Pisma, I. 182.

²⁾ ibid. IV. 205.

³⁾ Докладний заголовок сеї думки звучить: „Nieszczęśliwa rodzina“, „dumka ukraińska“. Написав її Залеский р. 1820 (по думцї Дашкевича, „Отзывъ о сочин. Петрова“, Записк. имп. акад. наукъ въ Петерб. т. LIX. стр. 185.) Nieszcz. Rodz. видана перший раз р. 1822 в часоп „Pamiętnik Warszawski“ (т. I. стр. 4—6)

⁴⁾ На се звернув увагу уже М. Грабовский: „Literatura i krytyka“, (Wilno 1837, т. II 66.)

⁵⁾ Малоросійскія пїсни изд. Максимовичемъ, Москва, 1827, стр. 5—6.

Твоя жінка сварлива
 До роботи лінивая.
 Прощай батько, прощай мати
 Через тебе йду в салдати.¹⁾

Як у Залеского, так само і в обох варіантах народної пісні прощають ся з братом сестри, та виносять єму зброю:

Старша сестра коня веде,
 А підстарша зброю несе,
 А найменша випитує,
 Коли брате з війська прийдеш?

Сцена сеся повтараєсь у всіх піснях народних, в котрих описуєсь виїзд козака на війну. Залеский кладучи в уста матери слова: „Oto konia masz i zbroję“²⁾ опустил одно із найкращих місць української пісні. Закінчене думки Залеского годить ся із духом народної пісні, хоть Богдан уживає інших образів до віддання тої самої гадки:

Возьми сестро піску жменю,
 Посій єго на каменю,
 Ходи к йому з зіроньками,
 Поливай го слезоньками
 Коли сестро пісок зійде,
 Тоді брат твій з війська прийде.³⁾

Prędeż w źródle wyschnie woda
 Góra wzbije się z mogiły
 Niż go ujrzy ta zagroda
 Niż powróci Ruślan miły.⁴⁾

Варіанти тої самої пісні подибуємо у Чубінського⁵⁾ і Головацького.⁶⁾ Відмінну групу варіантів, що мають ту саму основу, але інше метрум, бачимо у Чубінського⁷⁾ і Максимовича.⁸⁾

¹⁾ Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, Kraków, t. VIII. „Pieśni ludu ruskiego“.

²⁾ Pisma, I 172.

³⁾ Вар. Максимовича.

⁴⁾ Pisma, I 162.

⁵⁾ Труды етнографическо-статистической экспедиции т. V., стр. 890, N. 460.

⁶⁾ Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси т. III (I) ст. 12, Nr. 9.

⁷⁾ Труды, V. Стор. 881. Nr. 444, 454, 487, 456.

⁸⁾ „Малоросс. пѣсни“ 1827, стр. 6 - 7. Мусимо звертати увагу на різні варіанти, бо не знаємо яка відміна сеї пісні знала була Залескому.

Сей тип варіантів тої піснї зачинає у Максимовича:

Ой мала мати сина сокола
Вигодувала, до війська дала.

Сцена розлуки в ній зовсім така сама, як в варіантах, з котрих ми бачили винятки.

Найгарніший однак і найповніший варіант сеї піснї бачимо в збірнику Цертелєва: „Опытъ собранія малороссійскихъ пѣсень“¹⁾ — передрукований опісля в обох виданнях пісень народних Максимовича.²⁾ Пісня сеся значно рїжнить ся від попередних цілим своїм укладом. Будова згаданих варіантів єсть строфова, метрум одностайне; сесяж відміна єсть типовою українською думкою, має чисто епічний характер, метрична єї будова нерівномірна, вірші не однакі, містячі в собі то більше то менше число тонічних стіп. Зміст єї вказує однак на се, що она єсть лишень варіантом наведеної висше піснї, як се впрочім завважав уже М. Максимович.³⁾

Гарна сеся дума відіграла по моїй думцї найважнішу роль в ієнезі віршів Залєского: „Nieszczęśliwa rodzina“ і „Wzgórek pożegnania“, [Сеся друга поезія єсть пізнійшою редакцією думки „Nieszczęśliwa rodzina“⁴⁾.] Мір єї Залєский знати не лишень з уст народу, але і з друкованого тоді вже збірника кн. Цертелєва (1819). Тому подаю тут сеєю думу в цілости, порівнюючи деякі її уступи з аналогічними місцями поеми: „Wzgórek pożegnania“.

В неділю рано-порано не во всі дзвони дзвонили,
Як у вдовиному дому гомонїли,
Лихий вітчим козаченька молодого лає,
Мати сину слїзно промовляє.
Іди ти сину межі чужїї люде,
Чи не ліпше тобі сину на чужинї буде?
Нехай тебе чужий батько, синочку, не лає,
Щастя твого козацкого на вік не збавляє!

Уступ сеї з невеличкими змінами становить початок думки „Nieszczęśliwa rodzina“. Пишучи „Wzgórek pożegnania“, попустив поет поводи своїї фантазїї, і навіязуючи лишень до змісту думки утворив по-

¹⁾ С. Петербургъ р. 1819 стр. 57—58.

²⁾ „Малоросс. пѣс.“ Моск. 1827. стор. 21, 22; „Українскія народ. пѣсни“ Москв. 1834, ч. I. стр. 61—62.

³⁾ „Укр. нар. пѣс.“ ч. I. стр. 61.

⁴⁾ „Wzgórek pożegnania“ надруковано перший раз р. 1823 в часоп. „Austrea“ т. III, 210—213.

чаток оригінальний. Прегарний єсть тут опис самої „могили розлуки“ і українського поранку. Вітхнене однак поета видимо слабше в тім місці, де зачинають ся наріканя матери. Вірш набирає знов сили, коли наближаєсь до текету української думи.

Cieężko serce matki boli,
Gdy oddała dziecko z domu;
Cieężej jeszcze, gdy w niedoli
Da przewodzić nad nim komu!

Тяжко, тяжко мені тебе
З дому одправляти,
А ще тяжше біля себе
В знегоді держати.
Хоть підеш ти на чужину
Сльози мені лити,
Хоть заставлю тебе сину
По всяк час тужити.
То старша сестра кониченька виводить,
Середня зброю срібну виносить,
Що найменша ридас
Словами прожавляє:
З якої тебе брате
Стороницьки ждати?
Чи од чистого поля,
Чи од Чорного моря,
Чи од славного Запорожя?

Залеський так в тій думці як і в поперед розбираній не скористав із усіх поетичних устувів української думи. Із цілої тої майстерської частини бачимо у Залеського лишень слова:

Kiedy z której siebie strony
Będę bracie wyglądała?

Відповідь, яку козак дає сестрі, містить в собі ту саму думку, що послідня строфа обох поезій Залеського, а котра в „Wzgórku pożegnania“ ось як звучить:

Prędzej w źródle wyschnie woda
Góra się z mogiły wzbije
Niż go ujrzy siostra młoda,
Niż go ujrzą oczy czyje.

Аналогічні слова української думи суть трохи відмінні від наведених вже варіянтів сеї пісні:

Возьми сестро жовтого піску,
 Та посій ти сестро на білому камені,
 Коли буде сестро жовтий пісок виростати
 Зеленим барвінком камінь устеляти,
 В тот час буду сестро до вас перебувати!
 Бо як тяжко на безводі
 Рибі проживати,
 Так тяжко на чужині
 Безрідному пробувати.
 То теє промовляв,
 На коня сїдав,
 Опрощення приймав,
 Смутно з двора отцівського козак виїздив;
 Довго вони на могилі ¹⁾ край села стояли,
 Довго, довго козаченька вічми провожали,
 А ще довше вони єго дома оплакали.

Последні вірші думи розвинув Залеський в отсі гарні строфи:

Łzy się w oku lśnił Rusłana
 Po zielonój spojrzal niwie,
 Padł przed matką na kolana,
 Ucałował siostrę tkliwie.

Dosiadł konia, z miejsca rusza,
 Fale bujnych traw przegania,
 Wiatr powieki mu osusza,
 Wiatr zapiera w piersi łkania.

Długo matka, siostry stały
 Prowadziły go oczyma,
 Coraz dalej, jeszcze mały
 Jeszcze mgli się i już niema...²⁾

Зміст отже думок п. з. „Wzgórek pożegnania“ і „Nieszczęśliwa godzina“, і поодинокі уступи оповідання суть як бачилисьмо свобідним пересьпівом наведеної української думи³⁾; ритм обох поезій Залеського єсть такий самий, як в згаданій уже піснї:

„Гомін, гомін по діброві“.

¹⁾ Тому „wzgórek pożegnania“.

²⁾ Pisma, I, 176, 177.

³⁾ Для порівняня подаєм єще оден варіант єєї думи, котрий єсть значно пов-
 нійший від попередного. Він описує дальше події, які наступили по відїзді козака

Єли обі сесі думки порівнаємо із поперед розбіраною думою „O Waclawie“, то побачимо вже значний поступ що до поетичної техніки, стилю і артистичного почуття. В думці „Wzgórek pożegnania“ виступають

з дому. Сей варіант записаний М. Костомаровим в Харківській губернії єсть доказом, як розповсюднена була по Україні сеся пісня. Подаю її із збірника Чубицького. [Труды, т. V. стр. 849. Ч. 414.]

„В неділю ранною зорею до Божих церков задзвонено,

Як у новім дворі раніш того говорено :

Як чужий отець вторий названий чуже дитя клине, проклинає,

Долю его козацьку, молодецьку зневажає.

За хліб за сіль нарікає, з домівки зганяє :

Єго мати стара, жаліслива була, словами промовляла :

Ой сину мій, вдовиченку бездольний, безчасний !

Не велью я тобі за вторим отцем жити, проживати,

Нехай не буде тебе отець названий клясти, проклинати,

Долю твою козацьку зневажати,

За хліб за сіль дорікати, з домівки зганяти ;

А велью я тобі в чужу сторону одіжджати.

То він з своєю матірю опрощеніє приймає,

У чужу сторону одіжджає,

Та в чужій стороні живе, проживає.

Нікого перед собою в вічі видом не видає,

Ні отця, ні матери, ні родини кривної, сердечної.

Тільки має родину кривну, сердечну жінку дружину

То він словами промовляє : дружино кривно сердечна !

На своїй стороні мати старая

Чи мені піти, чи поїхати, її одвідати !

То жінка зачуває

Словами промовляє :

Ти те знаєш, те й відаєш.

То скоро став вдовиченко на коня сідати,

Скоро став вдовиченко з двора зізжати,

Під ним коник спіткнеть ся

То вдовиченко промовить словами, сльозами обільзеть ся :

Не знаю, чи буду я свою матір живу заставати.

Та скоро став вдовиченко четвертої неділеньки

До второго названого отця прибувати ;

Став вторий отець названий на зустріч его вихожати.

Отжего панове молодці, якже то Господь чоловікові привів,

Що з чужої сторони далекої прибував

Свою матір стару при смерті заставав !

Скоро его мати старая на Божій постели вдріла

На своє лице християнське хрест собі положила.

Чогож я бажала, того і діждала.

Сина свого при смерті у вічі повидала“.

уже яснійші проблески таланту Богдана, і перші проби того звучного ритму і легкого мальовничого стилю, властивого пізнійшим його поезіям.

Приневолений тотожністю предмету, який бачимо в обох ~~про-его~~^{що-і-то} розбраних думках, відступив я від порядку хронологічного і генетичного.

В прогалині часу, межі написанем думки „Nieszczęśliwa rodzina“ (1820) і „Wzgórk-a pożegnania“ (1822—1823) написав Залеский кілька пісень, оснований по думці Хмельовського¹⁾ на канві поезії людової. До таких творів зачисляє сей критик такі вірші, як „Ludmiła“²⁾, „Lubor“³⁾ і „Arab u mogiły konia“⁴⁾

„Lubor“ се балада написана в душі Гетого або других тодішних німецьких романтиків. Українського народного елемента в ній хіба тільки, що німецькі „Waldn~~ixen~~^{ixen}“ заступлено тут українськими русалками, і то не що до понять лишень що до назви.

Вірш „Arab u mogiły konia“, если в загалі оснований на тлі яких пісень народних, то хіба арабських. Загадковим твором єсть „Ludmiła“. Наколиб не слова: „Duma z pieśni ukraińskiej“, які помістив автор під заголовком, то ніхто не внав би на думку, що „дума“ сеся може мати щось спільного з народною українською піснею. Слова сесі спонукали мене шукати (розумієсь надармо) по збірниках українських пісень за думкою, котра би бодай змістом нагадувала „Ludmił^a-у; бо солодко-кислий, бомбастичний стиль сеї „думи“ єсть зовсім чужий українським пісням. За примір нехай нам послужать отєї строфи:

Przeszły pogodne me chwile
Już ja nie żyję dla świata,
Anioł mój już mię odlata,
Szczęście me znajdę w mogile.

Wtem z nagłą zrywa się burza
Wichry w około zawyły,
Trzasł grom w opokę Ludmiły
Razem ich w Dnieprze ponurza.⁵⁾

Ті „pogodne chwile“, „odlatające anioły“, „gromy trzaskające w opokę Ludmiły“, не могли би знайтись в українській народній пісні.

¹⁾ Studya, II. 352.

²⁾ Надруковано перший раз в часоп.: „Pamiętnik Warszawski“, p. 1822, t. I. 115—117.

³⁾ ibid, II. 130—132.

⁴⁾ Надруковано перший раз в часописі: „Pamiętnik Warszawski“ p. 1822, t. III. 9—11.

⁵⁾ Pisma, I. 167.

VI.

Перед думкою: „Wzgórek pożegnania“ написав Залеський також „fragment z gycerskiego rapsodu“ п. з. Janusz Bieniawski.¹⁾

Хмельовський, говорячи про „Людмілу“ і другі що їно згадані твори Залеського, завважав в них брак спеціального, українського типу. „Тин сеї появляєсь, хоть дуже ще невиразно, в „фрагменті“ п. з. „Janusz Bieniawski“. Мусимо признати, що в згаданих творах дійсно нема спеціального українського типу; але если го критик бачить в „Янушу“, а особливо в „думці про гетьмана Косіньського“, в такому разі справді не знаю, що розумів Хмельовський під „спеціальним українським типом“. Если критик мав тут на думці духа української людової поезії, то дошукав го ся ледви в кількох стрічках фрагменту п. з. „Януш“, а не знайде го зовсім в „Думі про Косіньського“. Так понятій український тип бачимо лишень в кількох дрібнійших думках Залеського, котрі суть майже дословними переводами пісень українських, а про котрі поговоримо ще пізнійше. Сслиж Хмельовський тими словами називає спеціальний, Залеському лишень властивий, стиль поетичний, то і в такому разі значно виразнійше виступає він в думці: „Nieszczęśliwa rodzina“, а особливо в віршу п. з. „Wzgórek pożegnania“, як в фрагменті „Janusz Bieniawski“, або „Думі про Косіньського“. Стильом фрагменту „Janusz“ вернув ся Залеський далеко взад до XVII. або до XVIII. столітя в часи класицизму, як се впрочім побачимо. Не многі лишень місця становлять в тім взгляді виняток, і тому суть в дивній суперечности із цілостю „рapsоду“.

Если возьмемо на увагу зміст сеї поеми, то переконаєм ся, що він взятий із українських дум народних. М. Грабовський, говорячи про свої подорожі по Україні²⁾ і описуючи вражінє, яке на нього зробили пісні українські, видані Максимовичом, натякує на думу про „Федора Безродного“, котра по єму думці містить в собі много таких подробиць, які бачимо в фрагменті п. з. „Janusz Bieniawski.“ — „Зачав я“, каже Грабовський, „з жадобою читати збірник Максимовича, але ледви міг я дочитати першої думи про „Федора Безродного“ і другої про „Утечу

¹⁾ Написаний сей вірш р. 1822 (гл. Pisma, I, 142) видрукований перший раз р. 1822 в часоп: „Pamiętnik Warszawski“ т. IV. 161—170.

²⁾ Коли М. Грабовський відбував сею подорож, не знати; в кождім разі по р. 1834, як про се свідчить згадка про пісні народні, видані Максимовичом 1834 р., і про „Думу о Федорі Безроднім“, котра в тім виданю пісень поміщена на першому місци.

трох братів з Азова“ — книжка випала мені з рук. Що се єсть? Де я знаю щось так дуже подібного? Так! Але чиж може бути? Ні! Не помиляює! Се „рапсод лицарскій“ Залєского я знаю, що єсть так подібний до сих дум. Не лишень єго дух єсть такий самий, але навіть і подробиці, той похорон, сеся яма, копана шаблями, земля виношена приполами, ті свисти семнадцятих пищівок (sic!)¹⁾, ті сурми, сеся зазуля, що за сестру і матір оплакує забитого козака“.²⁾

Лишаючи собі на пізнійше відповідь на питанє, чи „Janusz Bieniawski“ відповідає духови народної думи про „Федора Безродного“, мусимо признати Грбовському, що декотрі подробиці, котрі він наводить, дійсно бачимо в думі „Про Федора Безродного“ в збірнику Максимовича³⁾ а ще виразнійше в варіантах сеї думи, які поміщені у В. Антоновича і М. Драгоманова.⁴⁾ Однак се лишень поодинокі поетичні фрази, а не зміст. А мусимо при тім завважати, що наколиб Грбовському зараз по прочитаню другої думи в Збірнику Максимовича не була „книжка з рук випала“,⁵⁾ то прочитавши також девяту думу про „Ів. Коновченка“⁶⁾ був би в ній знайшов не лише згадані фрази, але і зміст фрагменту „Janusz Bieniawski“. Пригляньмо ся ближше тій українській думі.

Полковник Хвильоненко збирає добровольців на війну з Татарами. Довідалась про се вдова, що жила в Черкасах, а боячсь, щоби син єї не пішов на війну, сховала єго зброю і коня. Відважний Коновченко не хочачи, щоби єго товариші називали „гречкосїєм“, посьїшає мимо того до табору. Тут під проводом полковника дав ся він Татарам добре в знаки. По борбі бенкет. Коновченко підхмеливши собі, шукає заціпки з Татарами. Мов сокіл яструбів жене він поперед себе бісурманців, але відбившись від товаришів гине в борбі. Лишень кінь єго вірний прибіг задиханий до табору. Пізнали козаки коня Коновченка і вилітають, щоби трупа єго відбити з рук невірних. Розігнавши Татар, справляють Коновченкови похорон козацький. Мати дармо чекає дома єдиного сина.

В фрагменті Залєского „Janusz Bieniawski“ не бачимо змісту цілої думи про „Коновченка“. Може бути, що пропущена частина мала стано-

¹⁾ В оригіналі у Грбовского* і Залєского: „siedmiopiędziej piszczałek świsty“.

²⁾ „Literatura i krytyka“, Wilno, 1837. II. str. 109—110.

³⁾ Москва, 1834, I. 7.

⁴⁾ Историческія пѣсни малорускаго народа съ объясненіями В. Антоновича и М. Драгоманова, Кієвъ 1874, т. I. вар. А. стор. 249. вірші 31—35; вар. Б. стор. 250, вірші 38—44; вар. Е. стор. 254, в. 79—89.

⁵⁾ Literat i kryt. II. 409.

⁶⁾ „Дума объ Иванѣ Коновченкѣ“, Максимовичъ, Моск. 1834. I. 52—56.

вити основу других уступів сего „рапсоду лицарського“, з котрого надруковано лишень фрагмент.

Поет зачинає фрагмент тою сценою, коли кінь Януша жене через долину і впадає до табору.

„Wpadł do taboru, zarżał radośnie (може żałośnię?)
Staął, krwią bryzga, bokami rusza“...

Прочитаймо відповідний уступ української думи:

То добрий кінь до табору прибігає,
По куреням гуляє,
Гострими копитами землю копає,
Смутно ржучи козака свого викликає;
То Хвильоненко тее зачував,
З намета свого виступав,
Словами промовляв:
Отсе ви братці недобре зробили,
Що напшого козака гуляти пустили,
Мов ви самі его з світа згубили.
Добре ви дбайте, оружє заправляйте,
Бісурманів од тіла козацького отбивайте.
Бо вже не даром козацький кінь по табору гуляє,
Мабуть Івася Коновченка на світі не має...

В подібний спосіб опише Залеський рух, який настав у таборі, скоро там з'явив ся кінь Бєнявського:

Patrzcie no, patrzcie, to koń Janusza!
Wnet wybiegł hetman, wojsko ucichło,
Prędko starszyznę zwołał na radę,
Zginął Bieniawski! Pędźmy co rychło
Tatarzy blisko, pomścijmy zdradę.

Тут слідує довгий, бо займаючий більше як 30 строф, опис погоні і борби. Зміст тих строф бачимо в отсім уступі української думи:

То козаки тее зачували,
На долину найскорше поспішали,
Бісурманів од тіла козацького отбивали.

Коли вже відбили трупа Януша з рук бісурман тоді гетьман слухає оповідання якогось „вірного бранця“ („wiernego jeńca“) про Бєнявського:

Jak w nosy z wrogiem bój był okrutny,
Jak obskoczono zewsząd młodzieńca,
Jak dzielnie walczył, jak schwytan w bitwie
Zniósł mężnem sercem ból, rany, męki.

В українській думі народній маємо плястичний опис лицарских діл Коновченка, котрий відповідає подіям, натякненням лишень в що йно наведеній часті поеми Залеского :

То не вихор по Черкені-долині гуляє,
 То не сизий орел ястребів ганяє,
 Вдовиченко-Коновченко на воронім коні розїзджає,
 Мечем своїм як блискавка сяє,
 Трех Татар-янічар з коней збиває,
 Тогді шаблю булатну опускає,
 Козакам лицарство своє вихваляє,
 Беспечне по долині розїзджає.
 Бісурманів на сьміх підймає,
 То безбожні бісурмане теє зачували,
 Гнівом Божим, сараною на козака налітали,
 Шаблями, пістолями смертні рани дарували.

В поемі Залеского слїдує дальше знов не вміру довгий і неприродний похід із тілом забитого Януша і опис его похорону. Деякі місця сього опису зближені до відповідних частин української думи, але численні додатки автора стирають із сього уступу характеристичні прикмети народної пісьні :

I wnet szablami ziemię zaryli
 Miękką murawę w darniach złożono
 Kopia i kopia po krótkiej chwili
 Zimne już matki gotowe łono.
 Przy cichych modłach zwłoki spuszczają
 Z zwłokami zbroja rycerza lśniąca
 Kruszą się włócznie, szable pękają,
 Z brzękiem się ziemia o stal roztrąca.
 Potem się spiesznie rozpierzchli razem,
 Z nad wody skały i drzewo włoką,
 Ziemia nad ziemią i gład nad gładem
 Wznoszą się wyżej, wyżej wysoko.
 Grób już usnuty; — z rycerskiej zbroi
 Krzyż urobiony lśni się żalobny,
 Każdy na szabli oparty stoi
 Czekaając tylko na śpiew pogrobny:
 Wraz kołat kotłów, twardych surm grzmoty
 Siedmiopiędziowych piszczałek świsty
 Rozniosły wszędy pienie tęsknoty,
 I tak grzmi głośno hymn uroczysty:

Подав я сей уступ в цілости, щоби показати, як серед навпів клясичних віршів никнуть підчеркнені місця взяті із слідууючої частини української думи :

Шаблями, наділками суходіл копали,
 Шапками, приполами перетъ вибїрали,¹⁾
 Івасю Коновченку могилу насипали
 В семипядні пищалі гримали,²⁾
 В суремки жалібно вигравали,
 Славу козацьку вихваляли.

Так само розпливають ся в „hymnie uroczystym“ наведені вже више слова думи :

Полягла козацька, молодецька голова і т. д.³⁾

Слова сеї ще раз відозвали ся слабим відгомоном в закінченю „лицарського рапсоду“.

Wszystko minęło, lecz stoją mogiły,
 Skon mężnych w dumach nie przestaje słynać,
 Za wdzięczność przodków, i za hymn tak miły
 Któżby z was bracia wahał się dziś zginąć?

Говорячи про народні українські елементи в сій поемі Залеского трудно поминути слідууючих стрічок найбільше ще споріднених з духом української піснї:

Za siostry matkę, tkliwie w pobliżu
 Z gruszy kukułka kwili ponura,
 Ważąc się sokół usiadł na krzyżu
 I zasepiony nastrzępia pióra.

Перші дві стрічки подибуємо в думі „Про побіг трох братів із Азова“.

Де се взялась сиза зазуленька
 В головках сїдала, жалібно кувала
 Як сестра брата, або мати сина оплакала⁴⁾

Згадку про „zasepionego sokoła“ міг поета знайти в слідууючих віршах думи „Про бурю на Чорному морю“.

1) Стрічки сеї зовсім не бачимо в поемі Залеского; мимо того Ірабовский написав запалившись: „ta ziemia wynoszona polami“ (Liter. i kryt. cz. II. 109).

2) Залеский а за ним і Ірабовский говорять про якийсь „свист семипядних пищавок (siedmiopędziowych piszczałek świsty), між тим дума опінує гук семипядних стрільб; пищаль-рушниця.

3) Гл. стр. 142. сеї студії.

4) Максимович, „Укр. пѣсн.“ I. 13.

Ясенький сокіл жалібно квилить, проквіляє,
Смутно себе має.¹⁾

„Яким же способом міг Залеский довідатись про всі ті подробиці місцевости? о всіх тих красках української поезії?“ — питає Грабовский навівши згадані місця із „фрагменту“ „Janusz Bieniawski“.

Загальна відповідь на се містить ся в II. і IV. часті сеї студії. Позаяк однак М. Грабовский єсть одним із найперших (що до часу) критиків Залеского, вважаєсь великим знатоком України, її історії і поезії, позаяк на нього покликають ся майже усі польські критики, що пишуть про Залеского, мусимо глибше застановитись над відповіддю, яку дає Грабовский на згадані питання.

„Що Залеский знав з цілої України? — від Кривця до Уманя — а опісля зовсім її стратив з очий межі тісними варшавськими улицями... Знаю, що міг би хто сказати: Мав пісень українські під рукою. Але ніякого збірника пісень українських р. 1820 або 1821 не було²⁾. Чув їх на Україні! Певно що чув, так як всі ми чули, ми всі, що родилисьмо ся, або виховали ся на Україні, т. є. чулисьмо більше нуту, як слова, або, если і слова, то лишень кількох найзвичайніших пісень; і многож нам з того в голові і в пам'яті лишилось? Але таке пояснюване собі диву, не могло мати ніякої вартости у мене, що так і бачу ще тісну комнату в напів опущеній тоді палаті Красіньських, за „железною брамою“, де мешкав в тім часі Б. Залеский, і де читав мені перший раз свій рапсод голосом дряжачим від зворушення під впливом що йно довершеної креації. Що він тоді умів і знав, які мав средста помічні, чим живив свій поетичний талант, було мені се дуже добре відоме. За девять десятия відповідав там геній! Душа поета пересякнула гармонією українського воздуха, і як звучний інструмент музичний відозвала ся, коли захотів, досконалим відгомоном рідного краю. Але який се мусить бути геній, що так знаменито, і так сильно понимає житє і сьвіт від себе далекий, що малюючи єго уживає власне тих самих красок, котрих без єго відомости (!) ужила в тій цілі людова поезія, найрідніше воплочене того житя?! Єть се увага, котра відкриває глибину генія в поемі. Сей феномен поезії Б. Залеского єсть для мене тим менче понятним, що о єго дійсности я сильно переконаний!³⁾

¹⁾ *ibid.* I. 15.

²⁾ Чи були в тім часі які збірники українських пісень, се бачили ми в ч. IV., впрочім, про се ще поговоримо; але Грабовский подає хибну дату написаня „Януша Бєлявєкого“. В виданю львівськєм, виданім під надзором самого автора, поданий рік 1822 (*Pisma*, I. 142.)

³⁾ *Literatura i krytyka*, Wilno, 1837, II. стор. 110—111.

Аналіза поглядів цього критика на Залеського може нам кинути трохи світла на питання, що мають для нас на цьому місці чи мале значінє.

Уже загальне становище, з якого дивить ся Грабовський на поетичне творчество, не може нам подобатись. Трудно згодитись на се, щоби не зовсім для нас зрозумілі прояви психічні, які бачимо у поетів, пояснювати зараз чудом-дивом, та усе класти на карб непонятого генія. З сего, що ми часом не в силі пізнати природних причин якоїсь прояви, зовсім ще не виходить, щоби їх не було! Геній єсть надовсе чоловіком; він вправді взносить ся (що до скількості т. є. степеня) деякими прикметами духа понад звичайних людей, але і він мусить підлягати тим самим психічним законам, яким підлягає усякий чоловік. Кожда єго думка мусить мати і у него свої причини природні, — свою історію.

Єли отже вглянемо ближше в обставини, серед яких написав Залеський ті поетичні фрази, котрими так одушевляєєь Грабовський, — то облетять усї ті серпанки чудовности, якими обвішано українсько-польского поета. Се ми вже по части показали.

Не лишень причини прояви, але і саму прояву зрозумів Грабовський хибно говорячи, що Залеський малює жите таким краскам, якими користуєєь без єго відомости народна українська поезія. Кілька фраз не становить ще духа і барви поезії. Сьпівати ж несвідомо так, як сьпіває люд, не потрафить ніхто, хіба частина сього люду. Щоби пісьня якогось поета була вповні народною, треба, щоби поет кромі людowego сьвітогляду не мав уже ніяких інчих відомостей. А як ріка не може в зад вернутись, так не може чоловік зійти на нижшій ступінь духового розвою — котрий уже раз перейшов.

Повно отже разячої пересади в тих словах Грабовского, де він говорить, що Залеський „нічого не наслідовав і повтаряв із людовой пісьні“¹⁾, що пісьня єго утворилась так само, як у творців народної поезії, і що Залеський єсть орґаном козаччини.²⁾ Орґаном ані козаччини, ані українского люду не був, і не міг бути навіть Шевченко³⁾, котрий

¹⁾ На другому знов місці (Liter. і kryt. II. 51.) сам Грабовський признає, що „в думках „Wzgórek pożegnania“ і „Nieszczęśliwa rodzina“ Залеський наслідовав, а радше переводив українські пісьні“.

²⁾ Literat. і kryt. II. 107.

³⁾ Згадую тут про Шевченка, бо Залеський дуже радо порівнював себе з нашим Тарасом. В віршу п. з. „Mogiła Tarasowa“ говорить Залеський, що они оба виховали ся серед звуків людовой пісьні:

половину свого життя перебув в муж^цькій хаті серед кріпацької неволі своєї родини, а про котрого також з пересадою пишеш, що він сьпівав так, як би сьпівав сам люд український. [Кудіш, листи з хутора]. Тим менше можна се сказати про Залеского. А і тих кілька зворотів і порівнань народних, які бачимо в его поезіях не могли там знайти ся чудом, як се ми вже бачили розбираючи поеми: „Duma o Waclawie“, „Nieszczęśliwa rodzina“, „Wzgórek pożegnania“ і „Janusz Bieniawski“, як се ще впрочім ліше пізнаємо.

Душа поета „пересякнувши гармонією українського воздуха“ могла „відозватись досконалим відгомоном“ малюючи сей воздух. А щоби могла відозватись відгомоном пісень, мусіла насякнути пісьнями, без взгляду на се, чи безпосередно з уст люду, чи посередно із етнографічних збірників. Зміст дум, в котрих надбуємо згадані людські елементи, наводить нас на жерело, з котрого они взяті.

Описали ми вже докладно обставини, серед котрих познакомив ся Залеский з українською поезією народною. На се зовсім не треба знати цілої України, як думає Грабовский. На просторі між Кривцєм а Уманем міг Залеский пізнати все, що сотворила народна муза на всій Україні.¹⁾ Не знаю, чому Грабовский не може понятти, що Залеский міг щось

Piastunką nam była jego дума [jego „Nauma, якогось видуманого кобзаря]
 Nim serca rozbrzmiały w swojej nucie,
 Czem ziemia nasiąkla lat koleją;
 Rodzinnych powieści woń i krasa
 Zarówno zwierciadła się i wieją
 Wśród dumy i mojej i Tarasa.

Межи поемами т. з. „історичними“ Залеского і Шевченка єсть деяка схожість, а імено на тій точці, що і Залеский і Шевченко ідеалізував козаччину [розумієсь, що Шевченко ідеалізував єї з боку зовсім противного, як Залеский]. Щож тикаєсь других поезій, основаних на життю українського люду, або на тлі українських пісень народних, що тикаєсь загальної характеристики їх творів, то глибокі під взглядом змісту і чувства, з реальних фактів життя зачерплені, а слабші під взглядом зверхної форми поезії Шевченка становлять виразний і яркий контраст до легких поверховних, фантастичних, незначних по своєму змістови — а майстерських по своїй формі поезій Залеского. Щоби могчи орудувати тими прикметами української поезії народної, якими орудував Шевченко, щоби вникнути так як він в глибину життя люду — треба, як каже Залеский:

Trzeba z wiarą swego ludu
 Boleć długo jak on boli.
 Jak on łykać łyzy w niewoli [Pisma, IV. 56].

А Залеский не мав до того нагоди..

¹⁾ Що так єсть, що пісні народні з незвичною скоростию розходять ся по цілім просторі, який замешкує люд малоруский, переконав ся я лично, коли в моїх

трохи більше зятати собі, як саму лишень нуту пісень. Хто бачив, як 7—8 літній селянський хлопчина потрафить цілими годинами сьпівати (розумієсь з памяти) пісьні, котрих має невичерпаний засіб, той зовсім не буде дивувати ся, що вражливий а спосібний Залеский міг їх також много научити ся на память.¹⁾ Впрочем, если бы навіть зовсім забув ті пісьні, о котрі нам ходить, (розумієсь, если їх знав з уст люду), то міг їх собі пригадати із друкованих збірників. Вправді Грабовский думає, що р. 1820 або 1821 не було ще збірників українських пісень народних, ми однак доказали вже по части, а докажемо зараз докладно, що критик грубо помилив ся, і тих, що на нього покликувались, в блуд впровадив. Навіть В. Цибульський, котрий виразив ся про Грабовского, що він „мав талант подивляти дрібні річи, а правдыву велич збував мимоходом“,²⁾ Цибульський, котрий з таким легковаженєм критикував поезії Залеского, що І. Крашевский мусів за ним вставляти ся,³⁾ — пішов в тім взгляді слідом Грабовского, подивляючи Залеского за се, будьтоби він сьпівав в дуї народних пісень в тім часі, коли збірників таких пісень ще не було.⁴⁾

Між тим уже р. 1819 вийшов в Петербурзі збірник ки. Цертелєва, п. з. „Опытъ собранія старинныхъ малороссійскихъ пѣсней“, про котрий ми уже згадували. Міг отже Залеский знати сей збірник ще будучи в Умані, а в кождім разі знав го в перших літах свого побуту в Варшаві, коли писав поезії, котрі ми розбирали.

В збірнику тим бачимо знані нам уже думи про смерть Івана Ковчєнка,⁵⁾ про Федора Безродного,⁶⁾ про побіг трох братів із Азова, і другі, усї отже, о котрі нам ходить. Що Залескому знаний був збірник Цертелєва, сьвідчать про се слїдуючі дані:

У вступному слові до українських дум звертає Цертелєв увагу на

майже очам записав І. К. в однім галицькім селі коло 500 довших, а до 2000 дрібніших (т. з. „Коломийок“) пісень народних, котрих варіанти (2/3 ч.) можна побачити в збірниках пісень українських. (Часть тих пісень видав І. К. в „Zbiornik wiadomości do antropologii krajowej“, т. XIII)

¹⁾ Що їх поет много знав на память, про се сьвідчать спомини Духиньскої (гл. стор. 7 сеї розправи).

²⁾ Wojciech Cybulski, odczyty o poezyi polskiej w pierw. połowie XIX. wieku, т. I, стр. 222.

³⁾ W. Cybulski, Odczyty o poezyi polskiej, т. I, стр. 232.

⁴⁾ ibid. стр. 231.

⁵⁾ „Опытъ“ стр. 30—36. [Дума сея відносить ся до р. 1684. Пор. Літ. Самовид. стор. 74; „Collectanea“ Łękaewskiego, 1825, т. II. 182—186].

⁶⁾ ibid. стр. 48—50.

деякі кращі їх уступи. Усі майже ті гарні виписки з дум ввійшли до поезій Залеского. Н. п. на стор. 8 подає Цертелєв знаний нам уже уступ з думи про побіг трох братів із Азова: „Де се взялась сиза зазуленька“ і т. д. Увагу подану на тім місці, що зазуля єсть у Малоросів символом смутку помістив Залеский коло відповідного уступу „лицареского рапсоду“ п. з. „Janusz Bieniawski“.¹⁾ Дальше наводить Цертелєв кілька уступів із думи про Коновченка,²⁾ котрі ураз з увагами видавця становлять гарну цілість, зовсім подібну по своєму змісту до „Януша Бєнявского“. Навіть порядок задержав Залеский такий самий, який бачимо у Цертелєва; він зачинає так само оповіданє хвилею, коли кінь убитого лицаря влітає до табору. Поет не поминув ані одного місця думи, на котре звернув увагу Цертелєв, — лишень розвинув ті уступи ширше. Ще докладнійше розбирає Цертелєв думу „про виїзд козака з родинного дому“. Кождий, хто прочитає сеєю частину вступного слова до українських дум, переконає ся, що она мала в генезі думки Залеского „Wzgórek pożegnania“ не менше може значіне як сама згадана дума.

Усе се доказує, що те, що Залеский ужив кількох поетичних фраз, які подбуєм в українських народних піснях, не єсть таким „непонятним дивом“, яке в тім бачить Грабовеский.

Що фрази ті, мимо змісту взятого з української думи, не надають поемі Залеского „Janusz Bieniawski“ характеру народної думи можемо переконатися хотьби із отсих уступів:

Jak kiedy w nosy grom w dąb uderzy,
Lecą gałęzie na dół od wierzcha,
Po całym borze rozgłos się szerzy,
Po całym borze liść się rozpierzcha,
Pierzchnął Tatarzyn...³⁾

Tu, tu grób stanie; w trąbki zagrali
I każdy w miejscu stoi jak wryty,
Zajęknął z nagła las chrzęstem stali
Błask jak błysk gromów przemknął drzew szczyty.⁴⁾

З тих віршів, котрі єуть пробою стилю „рапсоду“, віє ще духом клясичних авторів латинських і грецких, з під котрих впливу Залеский не в силі ще був тоді увільнитись.

¹⁾ Pisma, I. 155.

²⁾ „Опытъ собр.“ стор. 10—11.

³⁾ Pisma, I. 148.

⁴⁾ ibid. I. 153.

А „Hymn wieczysty“ що зачинаєсь словами :

Tego pamięć wiecznie droga
Kto od strzały ginie wroga
Kupi śmiercią za krew blizny
Łaskę nieba i ojczyzny,

Гимн сей міг би бути сьміло, як завважав Г. Затеї,¹⁾ твором Фр. Моравського, в котрого поезиях ніхто певно не схоче шукати духа української народної поезії.

Коли уже говоримо про „фрагмент з лицарского рапсоду“, котрого основу становить українська дума історична, пригляньмо ся другим того роду поезиям Богдана Залеського.²⁾

Лицарсько козацкі думи Залеського, се твори, в котрих елемент людвий і історичний так дивно перепутаний з ілюзійними вигадками самого поета, що хочачи, щоби читач розглянув ся в тому хаосі, муїли би ми посвятити їм значно більше місця, як нам на се pozwalють рамки нинішньої теми. Поперестанемо тому на загальній їх характеристикі, з котрої покажесь, якій може бути стосунок сих творів до українських пісень історичних. Щобиж характеристика сеся була безсторонною, а при тім короткою, покористуюсь тут словами найзнатійших критиків, котрі писали про поезії Залеського.

„Трудно нам собі нині уявити“, каже Пшиін,³⁾ „яким способом могла для польского письменника достарчувати поетичного матеріалу українська народність, котрої судьба переповнена такими недвозначно ворожими відносинами взглядом Польщи, котрі дали початок до упадку Польщи. Ціла річ полягає на тім, що звертаючись до народности і історії української брав її поет лишень з того боку, котрий відповідав єго вла-

¹⁾ H. Zathej : Sprawozd. III. gimn. w Krakowie r. 1886 str. 17.

²⁾ До р. 1823, т. є. до часу, коли Залеський написав „Wzgórek pożegnania“, розбирали ми єго твори в ієнетичній звязи звертаючи увагу на розвій єго поетичного таланту і на всі впливи, які в тім часі відбились на душі і творах Богдана. В той спосіб старали ся ми вияснити бодай найважнійшу фазу духового розвою Залеського, фазу переходову, коли зачав ся у нього викльовувати єму лишень властивий рід поетичного творчества і стилю. Хочачи однак дальше точно придержуватись ієнетичного методу муїлибисьмо, при взрастаючому творчестві Залеського, мати на увазі більше число поем, а се вивело би нас далеко поза границі нашої теми. Метод такий мав би ще і тую недогідність, що не знаємо докладно дат написаня деяких поем. З тої причини муїсимо дальше придержуватись порядку річевого, котрий буде впливати із самої сути розбираних поем.

³⁾ Эпизоды изъ литературныхъ отношеній малорусско-польскихъ. Вѣстникъ Европы, 1886. I. 758—759.

сним історичним поглядам, брав ті періоди, коли то давнє реєстрове і надворне козацтво організувалось під знаменами польських гетьманів і панів, коли враз з ними боролось супроти Татар і Турків. Розумієсь, що те козацтво, котре мало відповідати симпатиям Поляка, було козацтвом видуманим; в ньому ідеалізовано незвичайну хоробрість, горду свободу, котра схиляла голову лишень перед повагою Польщи.“

„Усі козачі постаті“, пише Хмельовский,¹⁾ „які Залєский впроваджує до своїх пісень, не мають звичайно індивідуальних прикмет, не відзначають ся рисунком докладним і виразним, не висказують чувств собі лишень властивих. До таких пісень належать: „Dumka hetmana Kosińskiego“, „Czajki“, „Lach serdeczny“, „Wyprawa Chocimska“, „Zozulicz“ і др. Справедливо отже завважав Тишинський, що зміст тих думок ніколи майже не становить драма або оповіданє, лишень якісь згадки про славу, чувство, нераз опис“. Разять они також одностайністю, з чого їм уже зробив закид Гоциньський мовлячи, що „козаки Залєского суть в загалі вимускані, за салєонові — не суть такими, якими їх знаємо в кровавих подіях Запорожа“. ²⁾ „В тих мініятурних образах“ по думці Спасовича³⁾ „трудно відрізнити Бояна від Вернигори і Наума, а князів і бояр київських від Хмельницького і Мазепи“. Хмельовский справедливо закидає сим „думам“ недостаток елементу рефлексийного. „Гуляти, кохати і боротись“, пише він,⁴⁾ „се безперечно прикмети козаків яко маси не много думаючої, але щоби і гетьмани лишень такими думками були заняті, трудно припустити. Були чейже у них якісь глибші та ширші пляни, відносячі ся будьто до „річи посполитої“ будьто Запорожа. У Залєского нема з того ані сліду: зрабувати, спалити, убити ся, і барашковати — от і все. Осібно беручи кожду думку, не много їм дасть ся закинути; але коли їх разом розбираєсь, легко мож завважати ті слабі сторони. Одностайність їх така, що хто пізнав кілька думок „історичних“ Залєского, може обійти ся без решти, если му ходить о головні прикмети, а не о чудово мєльодійні стихи.“

Чи ж твори, котрі твереза критика так оцінила, і закинула їм яко одну із найважійших хиб легковаженє історичної правди⁵⁾ — можуть

1) Studya, II. 370—371.

2) Poezye B. Zalesk. napisal S. Goszczyński в часописі „Demokrata polski“, Paryż, 1842, т. IV. стр. 230 і слід.

3) Обзорь исторія славянскихъ литературъ, Петерб. 1865, стр. 467—468.

4) Studya, II. 371.

5) Rys dziejów literatury polskiej według notat Zdanowicza opracował Leonard Sowiński, t. III. 41.

вірно малювати життя козащини, так щоби Залеского називати аж її органом? ¹⁾ Чи ж можна сказати, будьто би в тих думках Залеского „заблизло дивне повторенє того життя, що гомоніло на дніпровому побережю“ ²⁾ Чи ж поезії ті мож назвати „чудовим відгомонам української народної поезії“? Чи ж можуть они бути відгомонам українських пісень історичних, тих дум, котрі Максимович називає вірними свідками замерклої бувальщини, довговічними пам'ятниками козацького життя, ³⁾ а котрі сам Грабовський називає найріднішим воплощенєм того життя? ⁴⁾

Але міг би хто вказати на ті подробиці з життя козацького, на знанє топографії України і Запорожа, на деякі звороти мови, що нагадують народні думи, — звідкиж взяв їх Залеский, як не з тих дум? Чи ж ті елементи не зближають поезій Залеского до історичних пісень українських? Деякі із згаданих елементів бачимо в козацких рапсодях Залеского; він дійсно знав історичні українські думи і научив ся з них технічних їх слів, окликів, назв зброї, познакомив ся троха із світоглядом козаків, присвоїв собі деякі образи і порівняня людських дум, але усі ті материяли, котрі могли єго поезії справді наблизити до українських пісень, а надовсе становити дійсні, фактичні дані до реального представлення життя і чувств осіб, котрі він малює, усі ті елементи умів поет так перемінити, так перепутати, так перелицювати, що набирають они зовсім іншого значіння, іншого духа, і дають нам в результаті сонні привиди, котрі, хоть мають своє жерело в дійсности, не належать до неї.

Читаючи деякі того роду твори Залеского, читаючи початкові їх стрічки, котрі не раз живцем взяті з народної думи, а котрим спольщені рускі слова надають властиву барву, дізнаємо того чувства, яке викликає в нас само життя; чуємо безпосередний віддих тих людей і того часу, який поет малює, забуваємо про се, що поет Поляк, говорить до нас по польському, — так вірно віддає він духа народної пісьні; але чувство таке треває лишень хвилинку, бо вже слідуєча строфа або найближша стрічка зміняє характер твору, а цілість переносить нас в неможливі, видумані обставини межі видуманих людей. Бачимо се н. п. в віршу п. з. „Wyprawa Chocimska“.

Trzema szlachy idą Lachy
A kozaki czterma wałą

¹⁾ Grabowski: Literat. i kryt. II. 108.

²⁾ ibid. II. 112.

³⁾ Українск. народ. пієси“ 1834, I. предисловіє стр. IV. і V.

⁴⁾ Literatura i krytyka II. 111.

W trawach pławią się po pachu,
Z rusznic pałą, świecą stałą.

Строфа сеєя живо нагадує початок української думи:

Ой пішли козаки на чотири шляхи,
Да на чотири шляхи а на п'яте Подоле,
На кониках вигравають, шабельками блискають,
У бубни вдаряють.¹⁾

Перші два вірші і метрум цілої поеми бачимо в піснї, що зачинаєсь ось як:

Ішли Ляхи на три шляхи
Козаченьки на чотири,
А татаре поле вкрили.²⁾

Але уже слїдуюча строфа „думи“ п. з. „Wyprawa Chocimska“ крім метрума не має нічого спільного з українською народною поезією.

Gody bracia! Dzień wesoly
Jako mrowia koni, luda,
Lud i konie jak sokoły,
Nasz archanioł sprawia cuda.
Godyż, gody! Z boków, z przodu
Grzmi roznośna pieśń pochodu.³⁾

Так само має ся річ і з думкою п. з. Zozulicz.

Oj step mój ojciec, Sicz moja matka,
Orłowie mi rodzina
Pielęgowali młodsze me latka
Chowali jako syna.

Відповідний уступ людової української піснїж як звучить:

Ой Січ мати, ой Січ мати,
А Великий Луг батько,
Гей що у Лузі добре заробити,
Те у Січи пронити.⁴⁾

Если порівнаємо лишень ті дві строфи, приходить нам на думку слїдуюча суперечність межі теорією Залеского а практикою. Подаючи характеристику українських дум каже він, що поет як найбільше повинен

¹⁾ Максимович: Украинск. народ. пѣсни, 1834, I. дума п. з. „Выправа на Ляховъ“ стр. 29–30; пор. Чубинск. Труды, V, 881.

²⁾ Максимович: Малоросс. пѣсен. Москв 1827. стор. 15, Nr. XI.

³⁾ Pisma, II 57.

⁴⁾ Зборникъ пѣсень для співваючихъ Русинівъ, Львівъ, 1863. стр. 140.

„шанувати стан люду і краю в періоді, який малює“.) Між тим усі єго „рапсоди“ козацькі суть одною великою негациєю тої власної думки. Усе, що поет бере з народної пісьні, старає ся він ошліфувати, украсити, але під тим шліфом зникає уся визначна характеристика часу і людий, отримуємо в результаті зверхню красу без життя. Типовим на се приміром єсть згадана строфа думи Залеского. Характеристику козака тратимо з очий уже в третій стрічці пісьні Залеского. Певно не годилоб ся се із естетичним чувством Богдана, еслиб слідуючи українській пісьні написав, що козак пропиває в Січі те, що польованьом і рибуловством заробить в „Великому Лузі“; пише отже поет вмiсто сього гарні вправді на позір слова, але немаючи ніякого значіня, що „orłowie pielegnowali mlodsze latka“ козака, і „chowali go jako syna“.

На тiм і кінчимо характеристику т. з. „історичних“ поезій Залеского і їх стосунку до українських пісень народних.²⁾

1) Pisma, II. 57.

2) На доказ, що Залеский знав значне число українських історичних пісень народних, та що уступи з них вставляв часто в свої поезії, наводимо кілька єго ремінісценцій із тих пісень.

a) Leci orzeł ponad morze, ku niebu on krzeczy,
Biadać biada kozakowi bez maci, bez Siezy
Szlocha mać, step ojciec laje, a śmieją się ługi,
Poszedł wolny zaporożec carzycy w posługi!

(„Teligoła“, pisma, IV. 61).

В. Іроховский звернув на се увагу, що Залеский пишучи сесю думу мав безперечно в тямі протягнену-жалібну нуту пісьні народної, котрої першу строфу наводить.

Летів орел понад морем

Тай став голосити,

Ой не добре мій (?) бідному

На чужині жити (Tygodnik illustrowany 1873., ser. II. Nr.

263, str. 21 в статі: J. V. Zaleski].

По моїй думці піддала поеті помисл до написаня „Teligoła“-и слідуєча пісьня, що боліє над упадком Січі і козацтва. [Розумієсь, що і пісьня наведена Іроховским відограла свою ролю при формованю першої строфи]

Ой ви хлопці запорожці не гаразд зробили,

Що край тихий, степ веселий тай занашастили.

[вар.: Москалю вручили] (стр. 27).

Ой зашуміли густі лози, та ще кручій кручі

Ой заплакали славні Запорожці та із Січі ідучі. (стр. 20).

[Гл. Драгоманов: Політичні пісьні українського народу XVIII—XIX стол. Ч. I.

(1) Женева, 1883].

б) Ciężko, ciężko och przed nami

Pan Chmielnicki zawinił,

VII.

Пізнали ми вже духову атмосферу варшавську, якою віддихав Залеский до р. 1830. Позаяк не можемо крок за кроком слідити за розвитком поетичного творчества цього польського поета, а будемо розбирати його поезію, котрих велика часть написана по р. 1830, мусимо, щоби їх порозуміти, бодай в головному парисі показати настроїй духовий Залеского, його тодішнє становиско взглядом України, її споминів, її пісень, та описати обставини, що або сприяли або шкодили його творчеству, що лишили свої сліди на творах, які отсе маєм розбирати.

Нешчасливі для Поляків події р. 1831 вдарили в найбільше наболілу струну чувства Залеского, в ніжний нерв туги за любовю Україною. Если давнійше, будучи ще в Варшаві, потїшав ся надїєю, що ще до неї поверне, то тепер розвіялась сеся его надія. Рік 1831 відтяв єму раз на все дорогу на Україну. Обставина сеся лишень зміцнила его тугу, котру він так вірно переляв в гарну ревну думку п. з. „*Spiewak tęskniący*“:

Ach przed mokrą powieką
Darmo dzień mi tu płonie,
Wzrok jak pieśni daleko
Wiecznie w jednej tkwi stronie.
Ku niej tęsknię z wieczora,
Z jutrznią tęsknię i płacę,
Bom pożegnał nie wczora,
I nie jutro zobaczę.¹⁾

Друга із наведених строф сеї думки нагадує слова знаної народної піснї:

Ой годину я думаю
А другую плачу,
Що я тебе мій миленький
Більше не побачу.

Те саме чувство пробиваєсь в листі поета із Штрасбурга (з д. 28. січня н. с. р. 1836).

Że ów pokój z kozakami
W Białej cerkwi uczynił. [Pisma, I 118.]

Ой чи гаразд, чи добре наш гетьман Хмельницький учинив,
Що з Ляхами, з мостивими панамі в Білій церкві замирив.

[Записки о Южной Руси, Кульш, ч. I 51 — Антонович и Драгомановъ: Истор. пѣсн. малор. Нар. I. стр. 110—113.

¹⁾ Pisma, 191.

„Не живу я на звичайному світі, але десь за семи горами, за семи морями в країні казки, зовсім блискучій-голубій. Скоро сяду до писання, мисли мої як філя за вітром несуть мене все до одного берега, до за-клятої тої царівни“¹⁾ (України).

З початку викликувала туга в душі поета живі спомини з України; а думка його занята сим одним предметом репродуковала вражіння молодости:

Zamierzchleś mi dawno z przed oczu
Mój kraju kochany, daleki,
Lecz w myśli, w tem dusznem przeźroczu
Zwierciedlisz się cudnie na wieki.²⁾

„По літах, по так довгих“, пише він³⁾, „прохолодився я з давнійших козацких поривів. Але і до нині, кілька разів задумаюся о молодости, сея фатаморгана виступає живо і виразно; чую голоси, що перемогли, бачу постаті, з котрими я давно розстався. Міг би я майже до слова повторити рапсод за рапсодом із сеї оплаканої домової епопеї не умореної, але сповитої, дрімучої там ку будучині. Справді! перекази люду і пісні люду вельми суть животворні.“

Серед туги поета за Україною обудились на дні серця живучі ті пісні — а їх голосна нута „grzmiąc z pod serca do uszu“ викликувала вітхненє, і тоді знов для нього „po spiecie tylu tęsknych dni lśniła powrotna wiosna“⁴⁾.

Таку „повертаючу весну“ описує Залеський в листі до Люд. Набеляка, писаному в Парижі д. 2 н. с. падолиста р. 1832:

„Серце моє в тій хвили так єсть повне, що могло би люнути по-венею найріжнороднійших чувств, і на філях блискучих запалити барвами дуги дрімучу фантазію, та полинути в місця далекі, часи минувші. Жию як пустинник сам серед моїх споминів про рідний край, родину, любов. Пишу багато. І пісні мої як води ручаю, в міру свого русла, плиткі то глибокі, мутні то ясні, відбивають однак щось із блиску і барви неба і околиць, через котрі плывуть і дзвенять“⁵⁾.

Таку весну поетичного вітхненя мав Залеський кілька разів перед р. 1840. Коло р. 1834 познакомився він із славним великоруским псь-

1) Kłosy, 1886, t. XLIII. 138.

2) Pisma, I. 6.

3) Pisma, IV. 98.

4) ibid. IV. 45.

5) „Przewodnik naukowy i literacki“ Lwów 1885. стр. 526.

меником-Українцем Гоголем: „Довгі розмови“ з Гоголем, пише Духінська, „вирваджували Залеского в чудову країну, осьмівувану в його пісьнях. Гоголь сипнув єму щедрою рукою материнки з над Дніпра і поета, що затужив за могилами і лиманами скупав, так сказатиб, в домашній атмосфері“¹⁾.

В таких хвилях щасливого настрою і одушевлення написав Залеский значне число поетичних творів, що мають перворядне значінє серед єго писань.²⁾

В тім часі повстали такі єго гарні думки як „Wyjazd bez powrotu“, „Młodo zaswatana“, „Dwojaki koniec“, „Zakochana“, „Pochód“, „Oboja wiosna“, та „шумки“ як „Ladaco“, „Śliczny chłopiec“ і др. Не зовсім отже справедливим видаєсь мені погляд Хмєльовського³⁾, будьто-би „усе, що Залеский написав по р. 1830, не много причинилось до побільшеня єго слави“⁴⁾

Не на довго могли Залескому вистарчити спомини молодости і України: в часом слабнули ті образи, котрі давнійше так плястично репродуковала єго память.

Давнійші вражіня затерли ся або вичерпались, нові, котрі би відповідали потребам єго серця, не прибували — талант єго поетичний стратив головний свій доплив, і видимо зачав слабнути, поринаючи помало в тумані містицизму. Богдан сам се відчував, і згадував причини, за для котрих марнів єго талант:

Mgła mi do oczu zawiewa z łona
W prawo i lewo ćmi naokoło,
Dumka na ustach brzęknie i skona
Niema bo niema, czego potrzeba!
Dawno mi tutaj nudno, niemiło;
Ni mego słońca, ni mego nieba
Ni mego czegoś, czem serce żyło!

1) S. Duchńska: Wspomienia o J. B. Zal. Bibliot. Warszaw. II. 1886.

2) До найгарнійших оригінальних поезій Залеского можна зачислити такі, як: „Śpiewak tęskniący“, „U nas inaczej“, W oman żurawi“ і т. п. де так і дрозить в кожій стрічці глибоке ревне чувство туги за Україною, — твори написані по р. 1830.

3) Studya, II. 356.

4) Згадані думки і шумки появили ся перний раз по часті в Вільні р. 1838, а по часті в Познані 1841—42.

Мені здаєсь, що „gawęda“ „Albo co“ (надрук. р. 1841) написана п'д впливом Гоголя, знаного із свого гумору. Сеєя „gawęda“ нагадує що до помислу українське народне оповіданє, записанє Кулішом п. з. „Очаківська біда“ [Гл. Записки о Юж. Руси I.]

Czem serce żyło, i pełne, brzmiące
 Slicznych i świeżych dźwięków tysiące
 Wiało ku mojej piersi roznośnie.

Річ певна, що се, „чим жило серце поета — се українські народні пісні“.

Звучна, радісна струна пукла в душі поета; але сумна, жалібна видала ще „na finał“ кілька чистих і глибоких мелейодій в таких віршах як „U nas inaczej“, „W oman żurawi“ і т. д.

Небавом і той звук зачав завмирати під впливом невисказаних мук психічних, яким підлягав загал емігрантів,¹⁾ та никнути — розпливатись серед сумних, млявих, неозначених, до свисту вітру подібних, містичних войків, котрі набирали виравді часом яснійшого вигляду, але були се відбиті на хмарах відблески сонця, котре давно вже зайшло...

VIII.

„Українська дума“ пише В. Гроховский²⁾ „з одного боку поважна і торжественна як ціль війн українських, з другої сумна і ревно як їх

¹⁾ Пипін ось як описує настрої емігрантів польських.

„Психічний стан польскої еміграції був відчайний. Була се не лишень утрата вітчизни з цілим полем до ділання, з цілим обемом вражінь, котрі від дитячих літ були для них дорогими, становили усеїве їх істнованя, — се була також фактична утрата всякої надії на будущину. Люзия і містицизм, се оден приют для їх ваболілих сердець. Вітчизна чим раз більше прибирала для емігрантів ідеальну стать землі обіцяної, украшену цілим засобом чувств, якими переповнені були змучені їх серця“. [Эпизоды изъ литературныхъ отношеній малорусс. польскихъ. Вѣст. Европы 1886. II. 300].

Політичні стосунки тодішні в Европі не вказували ніякої надії, щоби способом природним мож було воскресити Польщу; потішали ся отже емігранти надією на поміч надприродну. Чувства сеї виражені в слідующих словах Залеского: „Маймо віру, що колись, дасть Бог, без примусу і насильства через саме лишень „jarzenie się prawdy“ (?) згатовить ся людскість (sic!) а славянщина спольщить ся (!) В невисказаному нищійному народному горю кріпим ся великою вірою — ідеями віри, бо непохитно нам сповнять ся.“ [Pisma, IV. 99—100].

Віра сея відбилася в его пізнійших поезиях:

Ludu mój, ludu sponiewierany
 Budujesz ciągle mogiły, krzyże,
 Aż na różaniec Pan lży twe zniże
 I sam omyje bolące rany. [Pisma, IV. 99—100].

Поезия Залеского від того часу стратила інтерес для мешканців землі, відколи его:

Ptak duszny och ostrzem wzłata
 Pomiędzy nadziejskie dziwy... [Pisma, IV. 73]

²⁾ Tygodnik ilustrowany 1834 t. XI. ser. II. Nr. 263 str. 121.

наслідки, часто гучна, гомоняча як оклики побіди, то знов щемяча як світ сніг козацьких. Сели дума обіймає журбу і радощі життя родинного, називає ся думкою; коли гучнійша і радісна, тоді єсть шумкою¹⁾. Поділ сей, хоть не науковий¹⁾ відповідає однак найліпше фактичним поглядам Залеского, по котрим ділить він свої поезії. Хоть в виданях поезій Богдана подибуємо ту або там неконсеквенції супроти сього поділу, ми мусимо придержуватись одноцільного порядку. Рапсоди отже лицарекі, що мають ширше тло історичне а котрі ми вже обговорили, зачисляємо до „дум“, хоть деякі з них поміщені межі „думками“. Сеюж назвою означуємо ми твори, що мають за основу життя родинне або зміст, що не виходить поза чувства одиниці, її тугу і утіху. Розборови стосунку того роду творів Залеского до українських пісень народних посвятимо ми отсю частину праці.

„Двоякого роду думки бачимо у Залеского“, пише Тишинський, „т. є. двоякий мож в них розрізнити кольорит: одні суть або переводом або наслідованєм думок українського люду, другі суть відбиткою поезії неначе штучнійшої, чувства мов би сальонового. Прикметами перших єсть простота, слова ясні, мальовничі, виклад моралі або чувств не через розумованє але через образи з природи: прикметою других єсть заробленє і тінюванє.“²⁾

Думки першого роду на мій погляд найгарнійші з всього, що написав Залеский. Суть то переклади народних українських пісень, але декотрі з них суть місцями так вірні і згідні з духом народної поезії, що, щоби їх написати, треба дійсно бути „обвіяним подувом українського воздуха, виколесаним звуками української пісні“.³⁾

Жаловати лишень треба, що і тут не потрапив поет усюда задержати однакової міри, шліфуючи декотрі хроповаті може по єго думці вірші впровадив фалшиві звуки до гарних тих думок. Найліпше побачимо се на примірах.

Одною з таких думок єсть: „Wyjazd bez powrotu“. Єсть се пересьлів циклю типових т. з. „Коломиїок“, що становлять мистецьку цілість. Український текст подаю із збірника М. Максимовича.⁴⁾

Стоїть явір над водою
В воду похилив ся,

¹⁾ Під думою українською розуміє наука усталений рід поезії (пор. стр. 28 сеї праці).

²⁾ Rozbiory i krytyki t. III. r. 1854 str. 234—235.

³⁾ Lucyan Siemiński: Tygodnik Petersburski, 1839, 206.

⁴⁾ Малоросс. пѣсн. Моск. 1827, стр. 3—4.

На козака невзгодонька
Козак зажурив ся.

Stoi jawór wedle wody
A chyła się, chyła,
Płacze, nudzi kozak młody,
Bo ciężka nań chwila.

Тут поет добре віддав чувство, котре пісня народна пояснює відповідним образом з природи. В слідуєчих строфах бачимо дальші відтинки того самого порівняння:

Не хили ся явороньку,
Ще ти зелененький,
Не жури ся козаченьку,
Ще те молоденький.

Oj nie chylaj się jaworze,
Zielonyś, młodziutki
I tyś chłopcze w rannéj porze,
Na co ci tam smutki.

В останній стрічці чуємо вже згаданий фалшивий звук, що не годить ся із духом цілої строфи.

Не рад явір хилити ся
Вода корінь мнє,
Не рад козак журити ся
Да серденько ннє.

Jak się jawór chyłać nie ma
Fala wśród gałęzi,
Jak z suchemi stać oczyma
Serce na uwięzi.

Слідуєча строфа єсть уже додатком самого поети і не відзначаєсь розумною гадкою.

Kozak żegna kraj swój wiecznie
A gdzie w inszej ziemi
Tak milują się serdecznie
Tak tęsknią za swemi?

Дальший уступ зближений знов до української народної пісні.

Ой поїхав в Московщину
Козак молоденький,
Оріхове сіделечко
А кінь вороненький.

Jedzie, jedzie przez dąbrowę
 Na cudze już strony,
 Siodło pod nim orzechowe
 A koń jego wrony.

Слідуюча строфа, хоч не єсть дословним переводом людової піснї, вірно віддає її характер :

O za Dunaj jedzie siny
 Na chleb gdzieś tułaczy,
 Swojój lubėj Ukrainy
 Nigdy nie obaczy.

Ой поїхав в Московщину
 Да там і загинув,
 Свою любу Україну
 На віки покинув.

Ту поет знов поступив собі супроти духа людової української піснї, а іменно, він доповняє се, що виходить уже із змісту цілої піснї і де в народному творі на позір бракує получения; таке доповнюванє, а особливо незручне, псує лишень вражінє цілости. В українській піснї, що не зачеркнена на широкі розміри епічні, надibuємо зараз по виїзді козака згадку про єго смерть та про могилу, яку він собі казав усинати. Польському поетови видавало ся таке оповіданє недокладним, вставив отже на тому місци ще слідуючі вірші :

Rok za rokiem krwawe boje
 Przez długie tam lata
 Jak potomstwo liczy swoje
 Hoduje dla świata.

Idą przecie milsze chwile
 Grób stoi gotowy.

Людова піснєня ніколи не називає годину смерти мильшою хвилию. Дальше згоджуєсь знов думка Залєського з українською піснєню.

Każe wszczepić na mogile
 Kalinę u głowy.

Będą ptaszki dniem i nocą
 Dziobać po kalinie,
 Może kiedy zaszczebiocą
 Wieść o Ukrainie.

Казав собі насипати
 Високу могилу,

Казав собі посадити
В головах калину :

Будуть пташки прилітати
Калиноньку їсти,
Будуть мені приносити
Від родоньку вісти.¹⁾

Зовсім в такому самому стосунку, як „Wyjazd bez powrotu“ до наведеної народної піснї, стоїть думка Залеского п. з. „Młodo zaswatana“ до української людової думки.

Чи я в лузі не калина?
Да чи я в лузі не зелена?
На щож мене поламано,
І в пучечки повязано?
Нещастє моє,
Недоля моя...

Czyż ja na polu nie kalina?
Czy ja na polu nie jedyna?
Czemuż mnie tak w moje rano
W pęczkach jeszcze połamano?
Niedolaż moja,
Moja niedola!

Да чи я в батька не дитина?
Да чи я в батька не кохана?
На щож мене засватано
І сьвіт мені завязано?
Нещастє моє,
Недоля моя...

Czyż ja u ojca nie dziecina?
Czyż ja u ojca nie jedyna?
Czemuż, czemu w moje rano
Cały świat mi zawiązano?
Niedolaż moja,
Moja niedola.

Ой як вийду за ворота,
Сама стану як сирота

¹⁾ Варіанти сеї піснї народної подибуємо у Чубинського, (Труди, V. 319) і у Саломона Счастлиого (Коломийки, Львів, 1863, 8).

Усі дівки в танка грають,
 Мене к собі не приймають
 Нещастє моє,
 Недоля моя.

Wyjdę czasem poza wrota,
 Chodzę, brodzę jak sierota,
 Miła družka mnie z daleka
 Zajrzy ledwie i ucieka.
 Niedolaż moja,
 Moja niedola.

Перших двох стрічок слідууючої строфи не знаходимо в жадному варіанті сеї піснї; у Макеймовича¹⁾, звідки її беремо, бракує ціла сеся строфа. Найліпше ще годить ся із цілостою думки уступ, котрий подибуємо в варіанті у Чубінського.

Ой піду я до Дунаю,
 Сама собі подумаю,
 Щука риба в морі грає
 Сама собі пару має,
 Нещастє моє,
 Недоля моя.²⁾

Chodzę, brodzę zawsze łzawa
 Szumi Dąbrowa i Rasawa,
 Rybka buja w swojej wodzie
 Buja ptaszek na swobodzie.
 Niedolaż moja,
 Moja niedola.

Аналогічного місця сеї піснї, котре би ^{не} можна порівнати із послідною строфою думки Залеского не міг я віднайти, хоть послідні її 4 стрічки відповідають духови української народної поезії:

Sen, sen to luby, to się śniło.
 W sercu znów smutno i niemiło!
 Rybolówka rybkę młodą
 Rozłączyła oto z wodą.
 Niedolaż moja,
 Moja niedola.

¹⁾ „Малорос. пьсен.“ 70, 71, 72.

²⁾ Чубінськ. „Труды“ V. Nr. 23 стр. 1197.

Українська пісня кінчить ся у Максимовича ось як:

Чи не було річеньки утопити ся?
 Чи не було кращого полюбити ся?
 Були річки постїкали,
 Були кращі повмирали.
 Нещастє мое,
 Недоля моя.

Гарний вариянт сеї піснї подибуємо у Куліша.¹⁾

Просту а так гарну думку п. з. „Dwojaki koniec“²⁾ перетворив Залеский з української піснї народної, котру беремо із збірника Чубінського.³⁾

Ой любило ся двоє дітей сердечне,
 Присудив Господь розійти ся конечне.
 Ой рік любили ся, а два не видїли ся,
 Ой як ся вздрїли обоє розболїли ся.

Залеский вважав річею відповідною пропустити перші дві стрічки, котрі бачимо у всіх вариянтах сеї піснї: але на тім думка его скористала

Rok się kochali, a dwa się nie widzieli,
 Zbolały serca, oboje na pościeli.

Дівчина лежить у батенька в коморі,
 Молодий козак при зеленій дуброві.

Leży dziewczyna w komnacie swej na łożu,
 A kozak leży w dąbrowie na rozdrożu.

Tam u dziewczyny wezglowie i puchowe,
 A u kozaka żupanik och pod głowę.

Сеї строфи нема в українській піснї.

Ой дівчиноньці га їсти, пити носять,
 Молодий козак зимної води просить.

Tam u dziewczyny na leki wina, miody,
 A u kozaka ni kropli nawet wody.

Дальших віршів, котрі бачимо в вариянті у Чубінського, не находимо зовсім в інших українських збірниках, нема з них ані слїду в думці

¹⁾ Записки о Юж. Руси II. 243, Нр. 9.

²⁾ Pisma, I. 249.

³⁾ Труды V. 372. Нр. 727. А.

Залеского, тому опускаємо їх зовсім, а порівнюємо даліше лишень по-
дібні місця.

Над дівчиною отець і мати плаче,
А над козаком та чорний ворон краче.

O nad dziewczyną rodzina cała płacze,
A nad kozakiem och siwy orzeł kracze.

Oboje biedni, wnętrzności ogień pali
Cierpieli srodze, cierpieli i skonali.

Сеся строфа з тим „ogniem palącym wnętrzności“ становить ра-
внячий фалшивий тон в тій гармонії народних звуків.

O! nad dziewczyną po siole w dzwony biją
A nad kozakiem po lesie wilki wują.

Сі два вірші подибуємо в варіанті сеїж піснї у Жет. Павлього.¹⁾

За дівчиною всі дзвони задзвонили,
А за жовняром всі звірі затрубіли.

В другім варіанті Чубінського²⁾ сеся строфа звучить ось як :

Ой по дівчинї та дзвони задзвонили
А над козаком та луги зашуміли.³⁾

Закінченє сеї думки Залеского єсть мабуть оригінальним єго поми-
слом, бо не подибуємо єго в збірниках народних пісень.

Kości dziewczyny grób zamknął poświęcony,
Kości kozaka bieleją na wsze strony.

Думки : „Wyjazd bez powrotu“, „Młodo zaswatana“ і „Dwojaki
koniec“ надруковано перший раз в Познанї 1841—1842 в виданю пое-
зій Залеского ; міг отже поет мати уже під рукою відповідні українські
піснї із збірника Максимовича, чи то з видання першого з р. 1827, чи
з другого з р. 1834.

В першому виданю сього збірника міг поет знайти також піснї,
що становлять основу думок єго п. з. „Pochód“ і „Zakochana“. Піснї
ті носять на собі виразні знамена поезії штучної, а не людвої. Одну
з тих пісень, в котрій бачимо зміст думки „Zakochana“ подибуємо пер-
ший раз вставлену в текст оперети Ів. Котляревського : „Наталка Пол-
тавка“, виданої р. 1819⁴⁾, можемо отже припустити, що автором єї був

¹⁾ Pieśni ludu ruskiego II. 55. Nr. 16.

²⁾ Труды, V. 373.

³⁾ Важнійші варіанти сеї піснї гл. : Kolberg, Pokucie, II. 55. Nr. 55. Nr. 65.
— Zbiór wiadomości do antropol. kraj. VIII. 172, ibid. XIII. 239. — Головацькій III.
(a). 45. Nr. 5.

⁴⁾ Библиотека Онискевича I. 78.

Котляревский. Завдяки однак своєму людovому характерови стала ся она дуже популярною і ввійшла до збірників пісень народних. Певно з тої самої причини вважалась і друга із згаданих пісень, що зачинаєсь словами : „Засвистали козаченьки“, твором людovим. Вставив єї Кухаренко в текст своєї оперети п. з. „Побут на Кубані“, або „Чорноморці“ (напис. р. 1836). Який же стосунок сих пісень до поезий Залеского?

Думка п. з. *Zakochana*¹⁾ єсть дословним майже переводом піснї, поміщеної в „Наталцї Полтавцї“ :

Віють вітри, віють буйні
Але дерева гнуть ся,
Ой як болить серце моє,
Самі сльози льють ся.

Wiatr szeleści po topoli

Pomiata kaliną,

Och serce, serce boli,

Łzy płyną a płyną.

Трачу літа в лютім горю

І кіньця не бачу,

Тільки менї лекше стане

Як вишком поплачу.

Młode latka w smutku leca

A nadal rozpacze,

Wtedy tylko łzej mi niesco

Gdy w kątku popłacze,

Не допоможуть сльози щастю

Серцю лекше буде.

Хто щаслив був хоть часочок

По вік не забуде.

Друга частина сеї строфи у Залеского відмінна.

Łzy niedoli mej nie zmożą

Lecz służą za leki,

Kto miał jedną chwilkę błogą

Ten biedny na wieki.

Єсть і люде, що і моїй

Завидують долї,

Чи щаслива та билінка

Що росте у полі?

¹⁾ Pisma, I. 248.

Czemuż taka wążła, blada
 Chylam się na wiosnę
 Ja roślinka mdła rosada (?)
 Na wydmach tu rosę.

Ой у полі на пісочку
 Без роси на соньці,
 Тяжко жити без милого
 В чужій стороньці.

Naokoło piasek suchy
 Ni rosy ni słońca
 Nadal burzy, zawierzuchy,
 Przygody bez końca.

Без милого долі нема
 Стане світ тюрмою,
 Без милого щастя нема
 Нема і спокою.

Залеский переклав сесю строфу свобідно:

Ludziom śmiechy, ludziom dziwy
 Że szlocham daremnie,
 Och! a luby czarnobrewy
 Daleko odemnie!

Слїдуючу строфу народної піснї поет опустив, а дальші дві подав
 в свобідному переводї:

До кого я пригорну ся
 І хто приголубить,
 Коли нема того тута,
 Який мене любить.

Ni do siebie mnie przygarnie
 Ni ja go przytulę,
 Za Dunajem tęskni marnie
 A kocha tak czule!

Прилетілаб я до тебе
 Да крилець не маю,
 Сохну, чахну я без тебе,
 Всяк день умираю.¹⁾

Jak kukulka na obłędzie
 Zrywam się och we śnie,
 A w pustyni schnę i więdnę
 I kocham boleśnie.

¹⁾ Максимович, 1827. ст. 47—48; порівн.: Żeg. Pauli II. 131.

Початок думки Залеского: „Pochód“¹⁾ нагадує отсі слова народної пісьні:

Туман поле, туман покривас,
Матусенька сина в війско вряждає.²⁾

Chmurą powiał proch od ziemi
Kozackie mkną półki,
Zakukały w ślad za niemi
Dwie rzewne kukulki.

Дальша частина думки єсть пересьпівом згаданої вже української пісьні, поміщеної перший раз в збірнику Максимовича³⁾ а опісля в опереті Кухаренка.

Засвітали козаченьки
В похід з полуночи,
Заплакала Марусенька
Свої ясні очи.

Hałasują surmy, trąbki
Na pochod roznośnie,
Dwie kukulki, dwie gołąbki
Zawodzą żałośnie.

Слідуючі дві строфи, хоть висказують ту саму гадку в думці Залеского і народній пісьні — значно від себе ріжнять ся.⁴⁾

Не плач, не плач Марусенько,
Не плач, не жури ся,
За твоего миленького
Богу помоли ся.

Прощай, прощай мій синочку
Да не забавляй ся,
За чотири неділеньки
До дому вертай ся.

Matka płacze, luba płacze
W łzach toną nieledwie,
Chociaż z konia o kozacze
Pożegnaj obiedwie!

1) Pisma, II. 31.

2) Чубинській, Труды т. V. с. 1197. Нр. 23.

3) Малоросс. пѣс. 1827, с. 24. Нр. XVII.

4) Одна строфа в думці Залеского на тім місци пропущена.

Serce, synu miły, złoty,
 Bóg z tobą niech będzie,
 W płaczu twoje my sieroty
 Wspominaj nas wszędzie.

Дальший пере́від єсть доволі вірний.

Ой рад би я матусенько
 Скорі́йше вернуть ся,
 Да вже щось мій вороненький
 В воротах спіткнув ся.

Matko, matko, żal mię chwyta,
 Żal niema języka,
 Coś i koń mój zły wrózbita
 Wciąż mi się spotyka.

Ой Бог знає, коли вернеть,
 В якую годину,
 Приймиж мою Марусеньку
 Як рідну дітину.

Czy powrócę albo zginę
 Bóg tylko wie w niebie,
 Weź że matko tę dziewczynę
 Za swoją do siebie.

Ой радаб я Марусеньку
 За рідну прийати,
 Да вже не так вона мене
 Буде шанувати.

Serce, synu! tve kochanie,
 Ta luba dziecina
 Choć za wszystkim świat mi stanie,
 Nie stanie za syna.

Ой не плачте, не журітесь
 В тугу не вдавайтесь,
 Заграв кінь мій вороненький
 Назад сподівайтесь.¹⁾

Bóg ci matko lzy odpłaci
 Znów będziem żyć błogo,
 Ależ koń mój rzy do braci,
 Bądź zdrowa niebogo!

¹⁾ Варіант сеї піснї подибуємо в збірнику Ж. Павлього: II. 64.

На народній піснї оснував Залеский також етеричну свою думку п. з. „Owoja wiosna“.¹⁾ Ось і слова української піснї, що містять в собі головні моти́ви першої частини сеї думки :

Не всі тоті сади родять,
Що весною розвивають ся,
Не всі тоті поберуть ся,
Що з маленька покохають ся.²⁾

Половина саду цвите,
Половина розвиває ся ;
Половина вінчає ся,
Половина розлучає ся.³⁾

Пісоньці тїй відповідають отсі стихи думки Залеского :

Nie wszystko to kwiecie, co buja ku wiosnie,
Da jagody już ;
Nie wszystka ta młodzież, co ma się miłośnie,
Pobierze się tuż !

Oj wiosna z tem kwieciem wciąż igra obłędnie

Nie wiele och dba,
Połowa bo większa jałowo powiędnie
Za miesiąc za dwa.

Перша частина сеї думки, зближена до народної української піснї, представляє нам з одного боку одушевлене і радість на вид весни і молодости, а з другого біль і жаль з причини обеспаючих ся цьвітів і марніючого людского житя. Друга ж єї часть, а особливо послїдні дві строфи, що висказують містичну задуму монаха, не годять ся з цілостю думки, зовсім не відповідають духови української народної поезії.

Думка сея написана коло р. 1840⁴⁾ т. є. в часі, коли релігійно містичний настрій вступає у Залеского на місце молодечої веселости і охоти до житя.

„У Залеского переводи з живих українських пісень так суть змінені“, пише Ів. Франко⁵⁾, „так перероблені на фантастичний лад, вибуялі поза нормальні границі поетичної правдоподібности, що читаєш, і сам собі не віриш, що могли бути люде, котрі за правду вважали сю фатаморгану. Прощу для приміру прочитати єго думку п. з. „Ukaranie“, щоби

¹⁾ Pisma, I. 246.

²⁾ Waclaw z Oleska, 221. Nr. 14

³⁾ Чубиньск. Труды, V. 96. Nr. 200. — Варианты гл. Головацкій II 773. Nr. 111 і Чубиньск. V. 198. Nr. 400.

⁴⁾ Поміщена в виданю поезій Зал., що появилсь в Познані р 1841 2.

⁵⁾ „Зоря“, Львѳвъ 1886 стр 117 : „П. Б. Залескій“.

переконати ся, який дивогляд зробив той „Український Боян“ з нашої простої а в простоті своїй так реальної пісні: „Не ходи Грицю на вечерниці.“

Що тикаєсь сеї пісні, котру Залеський переробив на думку п. з. „Укаганіє“, мусимо признати справедливість сьому критикови; з рештою переконаємо ся о тім небавом. Не менче однак мусимо вважати не зовсім вірним погляд І. Франка, о скільки він відносить ся до загалу думок Залеського, оснований на українських піснях народних. Наведених шість думок, котрі ми порівнали з їх оригіналами, суть на се найліпшим доказом. Бачили ми, що думки ті не виступають поза границі поетичної правдоподібности але противно, будучи будьто дословним будьто свобідним переспівом українських пісень, суть часто вірними образками з життя і чувств українського люду.

Одна лишень обставина видаєсь мені дивною, а іменно: *чому Залеський такі думки, як „Świat otamień tych“⁽¹⁾ або „Ludmiła“, котрі не мають нічого спільного з народними піснями, називає „думами з пісень українського люду“, коли між тим ані не згадує про людовукраїнське походжене тих думок, котрі суть дійсно майже дословним переводом українських пісень народних?* — Сього не умію я собі пояснити.

Перейдім тепер до думки п. з. „Укаганіє“. Основу сеї думки взяв Залеський із загально знаної слідуючої української пісні:

Не ходи Грицю на вечерниці,
 Бо на вечерницях самі чарівниці,
 Котра дівчина чорнобровая
 То чарівниця справедливая.
 В неділю рано зіля копала,
 В понеділок рано зіля полокала,
 В вівторок рано зіля варила,
 В середу рано Гриця строїла.
 Ой прийшов четвер, вже Гриць умер,
 Ой прийшла п'ятниця поховали Гриця.
 В суботу рано мати дочку біла,
 На що ти дою Гриця строїла?
 Ой мати, мати, жаль ваги не має,
 Нехай Грицуню нас двох не кохає,

¹⁾ Пісні української „Powij witre bujny (!) tyłu“(!), на котру Залеський покликуюсь (Pisma, I 18) а котра має мати подібний зміст не удало ся мені відшукати. Так само не міг єї знайти Ів. Франко (Зоря 1885. 117.) і тому вважає сесю пісню видуманою.

Нехай кохає мене одну
 Чарівниченьку справедливую.
 Нехай не буде ні їй, ні мені
 Нехай ся Гриць наїсть сирої землі.¹⁾

До думки Залеского „Укаганіє“ дадуть віднести ся слідуючі слова, виняті з листу Л. Семенського до М. Грабовського; „що тикаєсь переводів пісень, довершуваних Українцями,²⁾ не знаю справді, яким то чудом они, сини тої самої землі, обвіяні тим самим воздухом, виколісані тими самими пісьнями, так плохо їх переводять. По моїй думці, вєли міні пісьнь народна, хоть як нераз не обладжена, усе вискаже, що хоче, щоби я знав і відчув, — на щож сею сильну барву розпускати водою? На щож се довге варийованє на коротку тему?“³⁾

І дійсно розпустив Залєський водою коротку, ядернисту і гарну українську пісьню. Здавалась она єму певно надто простою: старав ся отже її ушляхотити: але чи єму се удалоє? чи се було потрібне? Мусіло єму неподобатись вже само імя „Гриць“, заступив єго отже дивачним іменем „Archory“, котре так разить в пісьні, взятій з життя сєльського люду. Сєсяж „Makryna“ і „Aniela“ переносять нас дєсь до сфер, що стоять поза житєм сєльського люду на якісь „wieczory“, на котрі не мож певно показатись в мужицкій свитці.

Nie chodź mój Archory
 Na cudze wieczory,
 Młoda go Makryna
 Prosi, upomina.
 Daremnie Makryna
 Prosi, upomina,
 Nie słuchał Archory,
 Chodził na wieczory.

Строфа сєся що до звязи гадок і стилю нагадує народну польську пісєньку:

Dudni woda, dudni
 W murowanėj studni,
 A dla czego dudni?
 Bo jest woda w studni.

¹⁾ Зборникъ пїсєнь, Львѡвъ, 1863, 87. — порівн. Максимович: Малор. пїсєн. 107. Nr. LXVI. — Чубинск. Труды, V. 429 Nr 820, 421, Nr 809.

²⁾ Семенський мав тут на думці українсько-польских поєтїв.

³⁾ Tygodnik Petersburski, r. 1839, str. 206.

O nie chodź Archory
 Na cudze wieczory,
 Bo twa czarnobrewa
 Ciężko ubolewa.
 Tak ludzie mówili
 I dobrze radzili.
 Nie słuchał Archory,
 Chodził na wieczory,
 I chodził dzień po dniu,
 Tydzień po tygodniu
 I bawił się długo,
 Bo kochał już drugą.
 A kłął się Makrynie
 Że dla niej aż ginie,
 Choć ta wie od ludzi,
 Że ją tylko ludzi.

Цілий сей уступ, крім того ще дві строфи, містить ся в чотирох стрічках людової пісні: чиж се не „długie wargowania na krótkie tema?“ А стиль цілої думки, особливож послідної наведеної строфи, живо нагадує знаний гумористичний вірш В. Сирокомлі (Кондратовича):

„Rzecz taka:
 Książd Baka“ i т. д.

В думці, в котрій уже з природи річи не можна розвинути ширшого епічного образу, входжене в подробиці може лишень викликати неприємне чувство. У всіх творах того роду єсть стиелість найгарнійшою прикметою. Не мож отже назвати вдатними таких уступів сеї думки, як опис місця, де росте трут-зіле і др. Серед сього опису губять ся трагічні вірші, що становлять кульмінаційну точку людової пісні.

Нехай не буде ні їй, ні мені,
 Нехай ся Гриць наїсть сирої землі.

Prędzėj będzie w grobie,
 Ani mnie, ni tobie.

Тота сама хіба виступає виразно до кінця думки; її закінчене містить ся в слідующих стихах народної пісні:

Ой мати, мати, жаль ваги не має,
 Нехай Грипуню нас двох не кохає.

Ach! o matko miła,
 Wiem, com uczyniła,

Jego ukaranie
 Za przykład zostanie,
 Bo żal niema granic,
 Nie uważa na nic,
 Niechaj młodzież płocha
 We dwóch się nie kocha.

В отсій строфі зробив Залєський яркій психологічний промах, котрий міг був легко оминути, еслиби був лишень придержував ся вірно тексту народної піснї.

Співак народний переїсни ся в положенє дівчини, що допустилась злочинства, знав, що могла она довершити убійства лишень під впливом жалю та в пориві заздрости, над котрою трудно запанувати; ділаючи під впливом того тяжкого чувства метить ся она за свою смертельну образу. Усе се по майстерски віддав людовий ґеній в двох стихах. У Залєського представляєсь нам дівчина якоюсь вирафінованою збродняркою; її злочинство не єсть пімстою за індивідуальну кривду — але радше результатом якоїсь загальної філософічної теорії. Дівчина тота з сими словами на устах :

Wiem, com uczyniła!
 Jego ukaranie
 Za przykład zostanie..

подібна більше до філософічного убійці Раскольника¹⁾, як до сельскої зведеної любки.

Усе се докааує, що поет, у котрого тони, звуки, трелі і блески ставили ся на зазив, коли хотів їх віддати словами — не розпоряджав так змістом жита; удалось єму пераз дійсне жите убрати в реальну форму, коли пішов за проводом народної піснї, але сейчас тратив з ока реальне жите, скоро віддалив ся від сеї провіднички.

На закінченє сього розділу мушу ще згадати про думку, котру Залєський вставив до поеми „Damian, książę Wiśniowiecki“. З думки сеї, званої загальною²⁾ в Галичині і на Україні подаю лишень ті уступи, о котрі нам розходить ся.

Сусід оре, сусід сіє,
 У сусіда зеленіє
 А у мене ні орано
 Ані жита не сіяно.

¹⁾ Гл повість Достоевского: „Вина і кара“.

²⁾ Зачинаєсь она:

Щож я буду бідний діяв,
 Що я жита не посіяв.

У сусіда обороги,
 У сусіда повні стоги
 А у мене ні то нивки
 Анї сіна стебелинки.

У сусіда хата біла,
 У сусіда жінка мила
 А у мене ні хатинки
 Анї щастя анї жінки.¹⁾

У Залеського відбилась сея частина піснї в слїдуючому уступї поєми :

U sąsiada ładna żona,
 Dzieci, pokój u sąsiada,
 Rodzi niwa niestłoczona,
 Mnie jednemu wiecznie biada.
 U mnie żony ani dzieci
 Ni pokoju rok już trzeci.²⁾

Вплив тої самої піснї особливо що до форми бачимо в віршу п. з. „Со ми ро тем“.

Pięknież ciepło na Wołoszy,
 Raj, jak w raju tu rozkoszy :
 Chléb bieluchny, pytlowany,
 Winogrady jak burzany.

Слїдуюча строфа має також зміст, подібний до народної сеї піснї :

U Wołocha żona, dzieci,
 U Wołocha sad się kwieci,
 Domek schludny i wesoly
 A gościnne sute stoły³⁾

IX.

Який рід поезий розуміємо під „веснянками“ і „шумками“ Залеського? Позвольмо на се відповісти самому поєтови.

„Присвоїв я собі для тих пісень назву українську, назву, в котрій так ясно відбиваєсь їх зміст, зміст веселий, а котра єсть спільна усім спорідненим племенам, як довга і широка Славянщина. Дійсно рід таких

¹⁾ Waclaw z Oleska, 351—352. — Чубинск Труды, V. 232—233.

²⁾ Pisma, II. 60.

³⁾ ibid. II. 77—78.

пісень єсть чисто хліборобській, природний у нас як барвінок, над Вислою і Дніпром, Савою і Мотлявою, межи нашою людністю простою а сердечною. Серби і Українці або Русини як в інших поважнійших родах поезії так і в сьому ведуть перед. Веснянки і шумки сербські суть солодкі, тихі, пестотливі, представляють щось старогеленського, якийсь стан щасливого настрою люду. Українськіж галасливі, сьмілі, шалені зраджують все, що забулась давна недоля. Помимо сеї ріжниці в душі, так само з одних і з других бухає пеначе запах і тепло весняне, підохочуюче до сьмілої, пустої а часом і поривистої гадки; они упоюють троха, але без сліду слезливих піжностей або безвстидного бовтаня. Шумки чарують ще окремою власною своєю мелодією, котра стоїть в яркім контрасті до мелодії думок. Шумки а думки, то правдиве українське „Allegro“ і „Penseroso“. Як сих мелодія тужлива, болюча, протягла, так знов тих охоча, радісна, скочна. Музики і поети можуть з них черпати гарні, численні до безконечности мотиви; не менша їх з відси як і поетів чекає слава. Я прочуваю, що сеї рід поезії в своїй порі при загальнім замилованю до лагідности, простоти і племінних обичаїв по старому (?) буйно у нас розростати ся може. Музики і поети, доки їм стане молодости, будуть мати до сего вічно форму і зміст під рукою“¹⁾

Вірний своїм поглядам звернув ся Залеский до сього роду української поезії, і з них черпав своє вітхенє. Тому веснянки єго і шумки носять на собі виразні знамена сього впливу. Не можу вдавати ся в докладний розбір дрібних єго відтінків, мушу лишень завважати, що українським веснянкам і шумкам народним завдячує Залеский в великій мірі той ясний кольорит, яким відзначають ся усі єго поезії, а передовсім легку, звучну форму стиха, і жваве метрум.

Прикмети ті ясно виступають особливо в тих шумках Залеского, котрі порівнаємо з відповідними піснями народними.

Перша з сих шумок має заголовок: „Ladaco“²⁾

„Веселість, а сердечна простота, деколи наївність панує в тих творах, котрі мають напис: „Ladaco“, „Śliczny chłopiec“ і т. п. Змісту їх не можна подати, бо они властиво змісту не мають: веселість має таку прикмету, що не конче вяже ся з якимсь тісно означеним предметом, але єсть проявою того стану душі, в котрому леда дрібниця викликує невисказану неприємність“³⁾ Для сих прикмет шумок не подаємо їх змісту, лишень ставляючи їх поруч відповідних пісень народних вкажемо на взаємний їх стосунок.

¹⁾ Pisma, 159—160.

²⁾ ibid. II. 175.

³⁾ Chmielowski, Studya, II. 373.

Бодай ся когут збудив,
 Що мене рано збудив,
 Малая нічка, мала,
 Гшем ся не виспала.

Kogut krzykliwe licha
 Nie siedzialby to cicho,
 Mała bo noska, mała,
 Jeszczem się nie wyspała.

Причини Боже ночи,
 На мої чорні очи,
 Причини і другу
 На мене молодую.

Nie wstanę taki z rana,
 Doprawdym spracowana,
 A mnie do pracy szkoda,
 Bom sobie hoża, młoda.

Бачимо, що сеся строфа, хоть єсть свобідним переспівом людової пієньї, вірно віддає її характер.

Казала менї мати
 Зелене жито жати,
 А я жита не жала,
 В бороздоньці лежала.

Gnała mnie matka wczora
 Pleć żyto, róki pora,
 A jam nie pleła żyta,
 W bróździe leżałam skryta.

Шумки так відповідали уснобленю Залєського, що в них лишень, єсли відступив від текету народної пієньї, потрафив в тому самому на-строю і кольориті розвивати в легкі відмінї ті мотиви, котрі пієнь на-родна подавала лишень в завязку. В той спосіб розвинув він в кілька гарних строф отсі стихи :

А я собі гуляю
 Як рибка по Дунаю.
 Стоялам на колодці
 Моргалам на молодці,

З гаю молодці, з гаю
Я чорні очі маю.¹⁾

В тій строфі зближив ся знов Залеський до народної пісні і знов від неї відходить не змінюючи характеру цілости.

Na kładce nuż w swawole,
Płasać i mrugać w pole,
W lot z dala młódź się zrywa,
Bom taka czarnobrewa.

Тую саму строфу вставив Залеський до іншої веснянки п. з. „Czarnoksiężniczka“.

Do mnie, do mnie chłopcy młodzi
Czarne oczu mam.

Такий самий характер має друга шумка п. з. „Śliczny chłopiec“.²⁾ Текст пісні народної, котра єсть її першовзором, подаю із збірника Чубіньського.³⁾

A я люблю Петруся
A сказати бою ся,
Ой біда не Петрусь
Біле личко чорний вус.
Wzniosły, smukły i młody
O nielada urody,
Śliczny chłopiec, czego chceć
Czarny wąsik, biała pleć.

Як не виджу Петруся
То від вітру ваю ся,
Ой біда і т. д.
Gdy się spóźni godzinę
To mi tęskno aż ginę,
Śliczny chłopiec i t. p.

Дальше знов поет розвиває ширше мотиви, зазначені лишень в народній пісні, і в їх дусі творить нові строфи, в котрих пробиває ся та сама простота і наївна сердечність, якою дише отся українська пісня. За примір нехай нам послужить послідна строфа, до котрої не бачимо аналогічного місця в народній пісні :

Co to będzie och dalej
Żeby my się pobrali,

¹⁾ Пісню народну подаю із збірника Чубіньського Труды V. 13. Нр. 32. вар. гл. у „Wacł. z Oleska“ (str. 446. Nr. 358).

²⁾ Pisma, II. 176.

³⁾ Труды, V. 101; вар. ibid. с. 223; Wacł. z Oleska, 256.

Śliczny chłopiec, czego chceć
Czarny wąsik, biała płeć.

Як бачимо, пересьпів сеї піснї доволї гарний; лишень рефрен: Śliczny chłopiec, czego chceć і т. д. переведений не зовсім зручно.

X.

Найвизначнійше місце межи легкими блискучими творами Залєського, котрі він сам називає „фантазіями“, займають: „Rusalki“ і „Kalinowy most“; їм посвятимо сеї розділ праці.

Trzeba chcąc czucie rozszerzyć
Tworzyć bóstwa i w nie wierzyć.

Сеї стихи помістив Залєський яко „motto“ перед заголовком своєї поеми п. з. „Rusalki“ і зовсім справедливо. Божества, котрих імя має ціла фантазія, такі, яких він нам малює, істнували лишень в уяві Залєського; сам їх собі сотворив. Люд український зовсім інакше представляє собі ті богині. Не буду тут вдаватись в подрібний розбір сеї поеми. Що тикаєсь її відносно до українських пісень народних, то жадна з них по моїй думці не відограла ніякої ролі в тенезі „Русалок“. Пісьня, що зачинаєсь „Fit, fit, fit, fit przepióreczko“, про котру сам автор пише, будьто би она живцем взята з української піснї народної, не міг я віднайти в українських етнографічних збірниках.

Селибисьмо мали перевести глибшу аналізу поеми п. з. „Rusalki“, то переконалибисьмо ся, що частини поетичних материялів, котрі бачимо в сьому творі Залєського, треба нам шукати поза Україною, а іменно у німецького романтика Е. Фрідр. Шульце. Твір сього поета: „Die bezauberte Rose“, виданий р. 1818, зовсім відповідає любовним мріям Богдана, коли він писав свої „Русалки“. Ті богині Залєського зовсім не подібні до тих русалок, яких сотворила уява українського люду, — пригадують живо „феї“ Шульцого. Часть уступу п. з. „Cudowność“¹⁾ відповідає 22, 23, 24, а особливо 25, 26 і 27 строфі першої піснї поеми: „Die bezauberte Rose“. Русалки отже Залєського суть по моїй думці наслідком змішаня тих понять про русалок, які має український люд — і плоду фантазії німецького романтика; із тих то материялів та із своїх тодішних стоєунків любовних еклав Богдан твір майстерський під взглядом форми, в стилю собі лишень властивому.

Зовсім інший характер має друга фантазія п. з. „Kalinowy most“. Перша єсть погідним молодечим фантазованьом про любов та її

¹⁾ Pisma, I. str. 100, 101, 102.

дива — а друга виражає глибокий жаль за минушою буйною молодістю, єсть признакою, котра вказує, що фізичні і духові сили поета зачали вже тоді марніти.

Головний помисл, котрий Хмельовский називає сто разів поетичнійшим від усіх споминів і жалів поета за молодістю¹⁾, оснований на вірованнях і піснях українського люду. „Український народ“, каже сам поет в дописці до сеї фантазії, „любить символічні порівняня: улітає радо до тої тайної симпатії межі природою а чоловіком. Житє людске, се у нього вода, що бурливо пливе: молоді літа, се милі гості, що вибігають десь на калиновий міст, за котрими треба гнати з цвітами, щоби попрощатись. Калиновий отже міст, се мов якась чародійна кладка на водах житя, по котрій мрія за мрією весняних літ раз на все вимикаєсь“.²⁾

Слова сесі Залеского не о стілько виражають вірованя українського люду, о скілько суть єго власним поетичним поясненєм народних пісень, що виспівують жаль за минувшими молодечими літами.³⁾

В отсій піснї містить ся головна основа „Калинового мосту“.

Воли мої половії, чому ^{ви} орете?
Літа мої молодії, чому марне йдете?
Літаж мої молодії, тож ми жаль за вами
Злає ми ся, що я не був годинючки з вами.
Запряжу я штири конї, конї вороненькі,
Та полечу здоганяти літа молоденькі.
Та буяю, ні гадаю, літа здоганяю,
Пішли літа з сього світа як лист по Дунаю.
Здогонив я свої літа на кленовім⁴⁾ мості
Та верніть ся літа мої, хоть до мене в гості.⁵⁾

¹⁾ Studya, II. 383.

²⁾ Pisma, I. 257—258.

³⁾ Чоловіка, що тужить за щасливими молодечими літами, порівнує піснь народна до орла що літає високо, як се бачимо в слїдуючій ревіній піснї:

Летить орел понад морем по високій високости,
Плаче козак старесенький да по своїй молодости.
Літа мої молодії, де ви ся подїли?
Чи ви в луги чи в байраки гет від мене полетїли?
Літаж мої молодії, де ви ся подїли?

Завили ся в кленовий лист, да в ліс полетїли? [Максимовичь, Укр. народ. пїсен. 1834. I. 170. Нр. 38; — порівн. Zeg. Pauli II. 80].

⁴⁾ У Кольберга [Pokucie II. 131] кленовім мості; *ibid.* Nr. 214. кедровім мості.

⁵⁾ Kolberg, Pokucie, II. 131. Nr. 215.

Деякі гадки і образи поетичні краще суть віддані в слідуєчому варіанті сеї пісьні:

Запрягайте хлопці коні, коні воронії,
 Доганяйте літа мої, літа молодії.
 Ой догнали літа мої в калиновім мості:
 Верніте ся літа мої хоть до мене в гості.
 Не вернем ся, не вернем ся, не будем вертать ся,
 Булож тобі молодому, було шанувать ся...
 Не вернем ся, не вернем ся, не маєм для кого
 Не вмів єсь нас¹⁾ шанувати як здорова свого.²⁾

Отся строфа основана на тих пісьнях становить ядро цілого поетичного помислу фантазії „Kalinowy most“.

Woda duża i burzliwa,
 Kalinowy most mój stoi,
 Spodem ku mnie przyhukiwa,
 Wałą, wałą goście moi.
 Wślad za nimi tu na moście,
 Wślad ostatni puszczam kwiatek,
 Bądźcie zdrowi mili goście,
 Nie zawrócę młodszych latek.³⁾

Строфа сеся повторяєсь, кілька разів впроваджує поет на калиновий міст нову громадку споминів з щасливої своєї молодости:

Bądźcie zdrówi goście mili!

кличе поет, коли пращаєсь із послідною юрбою споминів:

Wody codziem mętniej płyną,
 Co dzień smętniej serce kwili...
 Darmoż, darmo Ukraino
 Piewcy twego mija latko,
 Oj zapłaczmy po cichutko,
 Więdnę wczesnie moja Matko...
 Z utęsknienia, och ze smutku.
 A ustawnie mi się marzy
 O minionej lubej wiośnie,
 Gdym sam jeden i miłośnie
 Budził z mogił twych guślarzy!⁴⁾

¹⁾ У Чубіньського: [Труды V. 83, Пр. 174]: „Не вмів же ти шанувати здоровечка свого“.

²⁾ Українські пісьні, видав Данило Каменецкий, Петерб. 161; порівн. Чуб. Труды II. 129-

³⁾ Pisma, I. 257.

⁴⁾ Pisma, I 273—274.

Леле! Весна поетичного вітхеня, весна молодечого одушевлення безповоротно для Залеского минула; з его ліри не плывуть уже звуки чисті, мелодійні, жваві, але понурі, холодом проймаючі зойки, сповиті в туман містицизму. Декотрі гарні уступи „Калинового мосту“, — се послідні „милі гості“ з чудової країни споминів молодечих літ Богдана.¹⁾

XI.

Українські народні піснї, на котрих виплекав ся талант поетичний Залеского, не могли не полишити свого сьліду і на мові его поезий.

Уже сам зміст їх, взятий з життя українського народу або і просто із українських пісень, приневолював поета користуватись для вірнійшої характеристики українсько-руськими словами.

І так описуючи спени з життя українського люду, входячи в его сьвітогляд, натакуючи на его вірованя та обряди, уживає таких українських слів, котрі мають в тому обемі своє стереотипове значінє: н. п. zozula (I. 266)²⁾ = зозуля (вмісто kukulka); trut ziele (I. 198) = трут-зіле = тройзіле; lubystek (I. 255) = любисток; tuman (I. 136) = туман; oman (I. 244) = оман; bis (II. 174) = біс (bies); czort (II. 269) = чорт (вм. czart); bojaryni (II. 76) (вм. družbowie weselni) = бояре; chorowody (II. 143) = хороводи; guślar (IV. 192, I. 255) = гусяр; torban (I. 136) = теорбан (також торбан); prysiudy (II. 63) = присюди.

Малюючи житє козацке мусїв знов поет натрафити на предмети, образи і понятя, котрі або насамперед відбили ся в мові руско-українській (часом взяті з татарської мови) або на котрі нема зовсім в польській мові відповідних слів н. п. buńczuk (I. 138), buńczuczny (ibid) = бунчук, бунчучний; kureń, kurenny (IV. 4) = курень, куренний; koszowy (IV. 17) = кошовий; czajka (IV. 11) = чайка; bajdak (II. 144) = байдак; Sicz = Січ; ług (IV. 4) = луг; majdan (II. 83) = майдан; bajrak (II. 37) = байрак; słobodzki (I. 260) = слободзький; porohy (I. 233) = пороги.

Обряди церковні і релігійні звичаї руско-українського люду мусїли Залескому також піддати свою пайку слів, чужих польській мові: на пр. Spas (II. 15) = Спас; ładan (I. 133) — ладан; władyka (II. 226) =

¹⁾ „Калиновий міст“ написав Залеский коло р. 1839, як про се сьвідчать спомини Сев. Духинської (Bibliot. Warszawska г. 1886 т. II. str. 382).

²⁾ Числа римські означують том, а арабські сторону львівського виданя (з р. 1877) поезий Залеского, де знаходить ся відповідне слово.

владика; przystół (II. 225) = приетіл; kryłos (II. 15) = крилос; car-
skie Wrata (II. 226) = царські врата; lik (II. 116) = лик; chram (I.
78) = храм; czerńcy (II. 119) = черці; ihumen (II. 15) = ігумен;
monastyr (II. 15) = монастир; molebeń (II. 134) = молебень; metro-
polita (II. 117) = метрополіта; wira (II. 119) = віра і т. д.

Але пригляньмо ся важнішим якимовим проявам, які дають ся
завважати в українізмах Залеського.

1) Деякі слова взяті з руско-української мови задержують руску
фонетику.

- а) **h** вмiсто **g**: hromada (II. 58) = громада.
hospodarzyć (II. 73) = господарити.
rozhovor (I. 241) = розговор.
porohy (I. 147, I. 233) = пороги.
hukać (I. 205) = гукати.
przyhukiwać (I. 273) = пригукувати.
hoży (I. 140) = гожий.
kniahinia (I. 270) = княгиня.
holowa (II. 154) = голова.
horują (IV. 61) = горюють.
- б) **u** вм. **a, e**: siudy } сюди.
tudy } (II. 63) = туди.
prysiudy } присюди.
guślara (genet.) (IV. 198) = гусяра.
niezabudka (IV. 5) = незабудька.
rozpukłych (I. 194) = розпукнених (розпуклих).
ług (IV. 4) = луг.
- в) **oło, oro** вм. **ło, ro**: młódzicz } (I. 147) = молодець.
młójec }
porohy (I. 147) = пороги.
holowa (II. 154) = голова.
korol (II. 17) = король.
- г) **no** вм. **nie**: chmurno } хмарно.
smutno } (II. 64) = смутно.
wietrzno } —
nudno } нудно.
dworno (II. 76) = — —
pewno (I. 151) = певно.
- д) lubystok (I. 255) = любисток.
kniaź (I. 138) = князь.

wira (II. 119) = віра.
 molebeń (II. 134) = молебень.
 czort (II. 269) = чорт.
 trochi (II. 184) = трохи.

2. Часом українсько-руські слова зовсім не суть спольщені :

porohy (I. 233) = пороги.
 prysiudy (II. 63) = присюди.
 hołowa (II. 154) = голова.
 korol (II. 119) = король.
 rozhowor (I. 241) = розговор.

3. Інші знов спольщені лишень по часті під взглядом фонетичним.

guślarz (IV. 198) = гусяр.
 mōłodziec (I. 147) = молодець.
 przyhukiwać (I. 273) = пригукувати.
 niezabudka (IV. 5) = незабудька.
 syzopióry (II. 144) = сизоперій.

4. Декотрі слова зовсім спольщені під взглядом фонетичним.

winograd (II. 77) = виноград.
 bodziak (I. 205) = бодак.
 przystół (II. 15) = пристіл.
 klik (I. 221) = клик.
 kraśnolicy (I. 211) = краснолиций.
 kraśnopióry (II. 114) = красноперий.
 klekot (I. 269, 152) = клекіт.
 wzorzec (II. 141) = взорець.
 liwady (IV. 15) = левади.
 nizać (IV. 10) = низати.
 czerniec (II. 119) = чернець.
 bezludzie } (IV. 21, 77) = безлюдє.
 bezchlebie } = безхлібє.
 rówieśni (IV. 114) = ровесні.
 nizem (IV. 62) = низом.
 naślednica (II. 134) = наслідниця.
 krasawica (II. 147) = красавиця.
 pobratymy (I. 222) = побратими.
 bylinka (II. 135) = билінка.
 mizina (II. 141) = мизинна (мизинець).
 właść (II. 141, IV. 119) = власть.
 bogomodlec (II. 134) = богомолець.

przyzostać się (IV. 5) = привістати ся.
 nadbać sobie coś (IV. 63) = надбати собі.

5. Часом слова українсько-руські задержують руску фонетику, а мимо того не разять польського уха, бо свобідні від тих прикмет, котрими руска фонетика відріжняє ся від польскої:

krasa (I. 242) = краса.
 um (I. 215) = ум.
 dumka (I. 17 і т. д.) = думка.
 lubka (I. 198) = любка.
 zazula (I. 266) = зазуля.
 rusa kosa (I. 140) = руса-коса.
 oman (I. 244) = оман.
 ostrowy (I. 108) = острови.
 kajać się (II. 65) = каяти ся.
 podumać (I. 257) = подумати.
 zadumany (I. 259) = задуманий.

6. Декотрі слова, взяті з українсько-рускої мови, тому затримують руску фонетику, бо не мають в польській мові слів фонетично аналогічних.

hoży (II. 140) = гожий.
 hukac (I. 273) = гукати.
 niezabudka (IV. 5) = незабудька.
 rozhowor (I. 241) = розговор.

7. Інші знов затримали руску фонетику, хоть мають фонетично аналогічні слова в польській мові.

bis (bies) (I. 171) = біс
 gospodarzyć (II. 73) (gospodarzyć) = господарити.
 guślar, guślarz (I. 255) (geślarz) = гусяр.
 prochy (I. 233) (progi) = пороги.
 rozprukłych (rozpękłych) (I. 194) = розпуклих.

8. Деякі слова спільні язикови польському і рускому, ужиті в сему значіню, яке мають в рускій мові:

zorza (I. 142) = gwiazda = зоря.
 proch (II. 31) = pył = порох.

9. Подибуємо також у Залеского цілі звороти рускі хоть спольщені.

na wzawody (II. 75) = на взаводи.
 na dobry dzień (II. 58) = на добрийдень.
 żal się Boże! (I. 225) = жаль ся Боже.

10. Рідше знаходимо флексійну форму руску.

luda (II. 33, 142) вм. ludu = люда.

kanі (II. 69) вм. kania (nomin.) = каия (дійаль. кані).

11. Деякі слова, взяті Залеским з українсько-руської мови, суть походження церковно-славянського.

carskie wrata (II. 115) = царські врата.

władyka (II. 226) — владика.

Spas (II. 15) = Спас.

chram (I. 78) = храм.

ładan (I. 133) = ладан.

lik (II. 117) = лик.

12. Другі знов слова, запозичені Залеским з рускої мови, дістались до неї з язика грецького за посередництвом мови церковно-славянської.

ihumen (II. 15) = ἱερομενος = ігумен.

monastyr (ibid) = μοναστήριον = монастир.

kryłos (ibid) = κληρος = крилос.

diakon (II. 15) = διάκονος = діякон.

13. Часом бере Залеский з українсько-руської мови слова, що мають походження татарське або турецьке.

majdan (II. 83) = майдан.

bajrak (II. 37) = байрак.

buńczuk } (I. 138) = бунчук.
 buńczuczny } бунчучний.

basztan (IV. 97) = баштан.

torban (I. 136) = торбан.

bajdak (II. 144) = байдак.

14. Велике число чувствеників, се прикмета язика українсько-руського.¹⁾ Тому Залеский бере їх часом з того язика.

cur tobie! (IV. 8) = кур тобі!

cyt, cyt! (II. 94) = цит, цит!

alla, dralla! (II. 36) = гала-драла!

ura ho! (I. 131) = гура га!

na dobrydzień! (II. 58) = на добрийдень!

żał się Boże! (I. 225) — жаль ся Боже!

15. Мова українсько-руська, особливо поетична, дуже любить ся в словах здрібнілих (deminutiva); тому і Залеский, хочачи зблизитись до

¹⁾ Порівн. Dr. Em. Ogonowski: Studien auf dem Geb. d. ruth. Spr. s. 314.

пісень українських, уживає слів здрібнїлих, утворених способом властивим рускій мові :

siostrzyca (I. 222) = сестриця.

bylinka (II. 135) = билінка.

16. У Залєского подибуємо дуже часто слова зложені (composita) [українсько-руська мова ними дуже радо послугуєсь] взяті з рускої мови, або утворені в її дусї:

chórowody (IV. 134) = хороводи.

kraśnopióry (I. 101) = красноперий.

złotopióry (I. 211) = золотоперий

szypióry (II. 114) = сизоперий.

kraśnolicy (I. 211) = краснолиций.

zielonokosa (I. 237) = зеленокоса.

słowomocen (II. 142) = словомоцен.

złotostrunny } (I. 102) = золотострунний.

złotousty } = золотоустий.

bezludzie } (IV. 21) = безлюдє.

bezechlebie } = безхлїбє.

bogomodlce (II. 134) = богомольцї.

cudotwórca (II. 141) = чудотворець.

złotobramy (IV. 6) = золотобраий.

złotowierzchy (ibid) = золотоверхий.

półkównicy (IV. 24) = полководцї.

wieńconośny (IV. 233) = } (вінценосий) {

ślawnopiewca (ibid) = } (славопівець) {

wieńconośca (II. 143) = } (вінценосець) {

latopisey (II. 102) = літописцї.

неужив.

Ось і перегляд найважнійших українїзмів, що дістались в великій мірі за посередництвом українських пісень народних до поезій Б. Залєского.

XII.

Щоби показати стосунок поезій Б. Залєского до українських пісень народних і вплив їх на Богдана взагалї¹⁾ мусимо ще раз зібрати коротко найважнійші гадки, розвинені в попередних частинах сеї студїї, додаючи при тїй нагодї ще деякі нові подробицї.

¹⁾ Я не мав намірени показати точно усї дрібні відтїнки сього впливу: тут ходило менї о виразні слїди, о головні признаки впливу українських пісень народних, які подибуємо в деяких поемах Залєского.

Залеский міг зовсім справедливо сказати, що „piastunką mi była ludu дума, nim serce rozbrzmiało w swojej nucie“²⁾.

Народна пісня, в котру він вслухував ся в дитячому віці, розвинула в ньому поетичне усposобленє, котре вже тоді мож було завважати в хлопчині. Пізнійше „була українська дума тим леготом, котрого полув добував з серця поета мов з арфи чудові звуки“. Якїж се були звуки, і о скілько в них мож було розпізнати тони самого леготу, що їх ви-кликував?

В перших творах Залеского, п. п. в „Dumie o Waclawie“ і др., бачимо лишень зміст народної пісні. Їх форма се незручна ще свита, зроблена на клясичну моду. Не багато ріжнить ся стилем від сеї думи „Janusz Bieniawski“; але тут бачимо вже дрібні жемчуги народної поезії, вставлені доволі ще незручно в незовсім відповідну оправу власної єго композиції. В дальших поемах подибуємо що раз більше елементів, взятих з українських пісень народних, але поет получив їх з собою таким оригінальним, таким дивним способом, що годі їх там нераз розпізнати.

Вияток під тим взглядом становлять декотрі „думки“ і „шумки“, котрі суть майже дословними переводами українських пісень, хоть і ту, як ми бачили, не зовсім удаєсь поетови вирватись із зачарованого круга — із властивостей свого поетичного таланту.²⁾ Прикмети сі завважав на собі сам поет:

Pierwiej z sercem dźwięk pogodzę,
I czyściejszy, upiększony
Po samotnej puszczałm drodze.³⁾

Тої отже дар прикрашуваня народних мотивів додає єго творам характеристичного блиску, але стирає з них первістну барву. Вроджена сеся прикмета єго таланту переїмнула ся пізнійше у Залеского в означену теорію, по котрій користав він із народної поезії.

1) Pisma, II. 45, і IV. 65.

2) Се, що говорить І. Бравдес про англійського поета, Томса Моора [Гл.: Głównie grądy literatury europejskiej w XIX. stóleciu, t. IV. str. 219.] дасть ся майже до слова сказати про Залеского:

„Має він еротичну фантазію, як другі поети еротичну пристрасть. Любить він усе, що єсть гарне, ніжне, вибране лагідне і ясне, само для себе без пристрасти, або контрасту. Не подає він ніколи оповіданя переповненого подїями, ніколи не представляє сильного контрасту, і не забереує ніколи чувства довгою, глибокою задумою. Любить він цвітї, дерева, а не єго корінє. Предмети, котрі єго причаровують, причаровують го першим вражінєм; суть они гарні, осліплюючі блищать перед зміслами, займають більше око і ухо як серце.“

3) Pisma, I. 179

Pieśni ludu — jedwabników
Przędza na wiatr lśniąca, lekka,
Któs jej doda świetnej kraszy,
Umaluje, złotem przetka,
I na wieczne, wieczne czasy
Adamaszki i atłasy,
Na królewskie gdzieś pokoje
I na dziewic wszystkich stroje.¹⁾

Залеський звичайно так сильно малював первістне прядиво, так густо перетикав тканину витворами своєї власної уяви, що в „адамашках“ тих ледво ту або там виглядала народна ткани, хоч вона часто, як ми се бачили, становила головний помисл поетичного твору. Сесею первістну людovu українську основу старали ми ся по можности видобути на верх з під золочених оздіб самого поета.

В історичних думках Залеського стосунок той доходив до сього ступеня, що поет покидає зовсім основу народної поезії, а навіть історії, лишень плід своєї ясної уяви перетикає ту або там прядивом народних українських слів і образів поетичних.

Тому „лицарські рапсодії“ Залеського з життя козацтва мають відмінний характер, і зовсім інчим переняті суть духом, як історичні народні українські думи.

Того роду твори Залеського впливали вже з его ідеї, а іменно, щоби „Поляне з над Дніпра збратались з Полянми з над Висли“.

В тій цілі представляє нам поет в своїх думках історію не таку, яка була, але таку, яка відповідала его снам і ідеалам.

Lachy-Słowianie, jak w moich snach,
Jak w mojej nucie, słowach i pieśni,
Byliby sobie bracia rówieśni.²⁾

Се, що ми доси сказали про відносини поезій Залеського до пісень народних, відносило ся більше до їх змісту. Під взглядом форми і артистичного оброблення усї майже критики признають Залеському незвичайні прикмети. Міцкевич каже, що „Залеський буде все до рознуки допроваджувати тих, котрі би хотіли полюбити штуку для самої штуки“.³⁾ Навіть В. Цибульський, котрий думає, будьто би ті, що наслідують людovu поезію, ніколи не взнесуть ся до правдивої штуки⁴⁾, одушевляє ся зверх-

¹⁾ ibid. II. 103.

²⁾ Pisma, IV. 206.

³⁾ Rzecz o literaturze słowiańskiej, rok drugi 1841—42 str. 239.

⁴⁾ „Таких поезій, утворених самим людом, не наслідують, ті, що їх наслідують, як Залеський, ані межн людом ані серед читаючого сьвіта не суть популярними,

ною будовою поезій Залеского, і дивує ся, звідки бере він свої ритми і ритми? „Суть они у нього такі рухливі, такі легкі, що під тим взглядом ніхто му не може дорівняти“.¹⁾ На слід сеї загадки, до котрої по думці Тишинського²⁾ „сам лишень Залеский має ключі“, трапив уже Цибульський, говорячи, що мова Залеского єсть немов мелодія пісень українських.³⁾ Так! Звучний і легкий ритм більшої части поезій Залеского се ритм українських пісень народних, котрий так тісно звязаний з їх мелодією. Уже з тих пісень Залеского, котрі ми порівнували з українськими народними піснями, моглисьмо переконати ся, що він присвоїв собі в цілости не лишень ритм поодиноких стихів, але і будову метричну цілих строф. Тинувими ясними примірами на се єуть такі думки, як „Młodo zaswatana“, „Wyjazd bez powrotu“, „Dwojaki koniec“, „Zakochana“, „Pochód“ і шумки „Sliczny chłopiec“, „Ladaco“ і т. д.

Українські шумки взагалі, в котрих будова така легка, свobodна і мелодійна, подали Залескому найбільше метричних взорів, і до них мусів би звернути ся той, хто би хотів докладно під сим взглядом розсліди твори Залеского, котрі займають так значне становище в історії польської ритмики. Що тикаєсь отже мелодійности стихів, котру він завдячує українській народній поезії, можна про нього сказати, єго власними словами, що він

. . . . . na gody narodowe
W dumie złotej lub piosence,
Ruską nutę, polską mowę

не втиснуть ся до глибини народного життя, а з другого боку хоть мають претенсію, не взнесуть ся до правдивої штуки. Що pomoже, еслибсьмо собі присвоїли цілий грам образів, метафор слів, накопи з ними не сполучимо вшеї думки?⁴⁾ [Odczyty o poezji polskiej w pierwszej połowie XIX. wieku, str. 323]. Противний погляд на єю справу висказав Вацлав з Олеска: „Хтож заперечить, що народні пісні, будучи образами, в котрих кождий нарід найвірнійше малює свій характер і винуряє свої чувства, описуючи звичаї і всякий обичай, — єуть найдокладнішими речниками життя на родного“. [Гл. Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego, Lwów r. 1833. Rozprawa wstępna str. XVI] „Поезії Міцкевича і Залеского визначають ся без взгляду на думки свѣжостію мови, чимсь новим в способі виражування своїх гадок, чого від разу не можемо поняти, а що, коли ближше застановимо ся, представляє ся нам яко спосіб висловлення, застосований до природи а уживаний людом особливо в єго піснях“ [ibid. XXI.] О скілько сеєя послідна думка вправдива, о скілько она тикаєсь Залеского, старали ся ми вшеше показати

¹⁾ Odczyty o poezji polskiej str. 233.

²⁾ Rozbiory i krytyki III. 185.

³⁾ Odczyty str. 232.

Jak dwie siostry, dwie królowe
 . . . . . wiódł pod ręce.⁴⁾

Прегарні, звучні і незвичайно докладні рими, се вже заслуга самого Залеского, бо народна поезія, що має звичайно рими дуже свободні і недокладні, могла єму в тім вигляді хіба дуже скупого достарчити матеріялу.

Знає українсько-руського язика, котрого поет научив ся в молодости, а котре відсвіжував собі при помочи пісень народних, причинило ся не мало до сформованя ся у нього такої мови, якою він орудував. Хотячи додати своїм поезіям місцевого кольориту уживав Богдан дуже часто українських слів, котрі відповідно польонізував.²⁾ В тім вигляді представляє мова Залеского дуже цікавий предмет для знатока і історика польського язика.³⁾

Але докиньмо ще на закінченє кілька слів до характеристики стилю поезій Б. Залеского до українських народних пісень.⁴⁾

Хоть пісні ті, як ми се бачили, так велику відограли ролю в історії поетичного творчества Залеского, хоть так сильно вплинули на характер єго поезій, мимо того лишень дуже мала їх частина написана в народному дусі. Впливало се вже з природи єго поетичного таланту, котрий не в міру сильно вибував в абстракційному напрямку.

Тут приходять мені на думку слідуєчі слова польського письменника Ед. Одинця.

„А тямиш ти“, пише він звертаючись до Залеского в своїх „Споминях“⁵⁾, „між іншими того жайворонка, що то хотячи ніби присісти на житному колосю — котре під ним угиналось, взбивав ся знов до гори,

1) Pisma, II. 98.

2) Найбільше українізмів бачимо в поемі п. з. „Trechtymirowski monaster“ (Pisma, II. 108.)

3) В пізнійших літах, хоть поет сам не уникав українських слів, виступав єму проти „przedrzeźniania guszczyźnie wbrew smakowi i czystości naszego języka. [Listy Zaleskiego do A. Mickiewicza, Kłoso, 1886. XLIII. 119. (лист датований: Fontenebleau 6. lutego 1842)].

4) По докладнішому розборі людогового українського елемента в поезіях Залеского перестають бути пустими фразами всякі порівняня. Зрозуміємо тепер і слідуєчі слова Спасовича: „Обєм матеріялів поетичних Залеского був огравичений. Стосуюнок їх до єго фантазії єсть такий, що все проміне дійности, котре проходить через сеєю фантазію, заломлюєсь дуже сильно, і дає хроматичні образи. Кождий промінь перетворюєсь в дугу, а за тими дугами, трелями і кольоратурами, за латовпом найсуб'єктивнійших чувств никнуть первістай мотиви і єуть цілі поеми, котрих зміст можна би подати лишень з великою трудностю. [Geschichte der slavischen Literaturen von Rypin u. Spasowic, Leipzig, 1883. S. 221].

5) „Wspomnienia z przeszłości“ A. E. Odyńca str. 415.

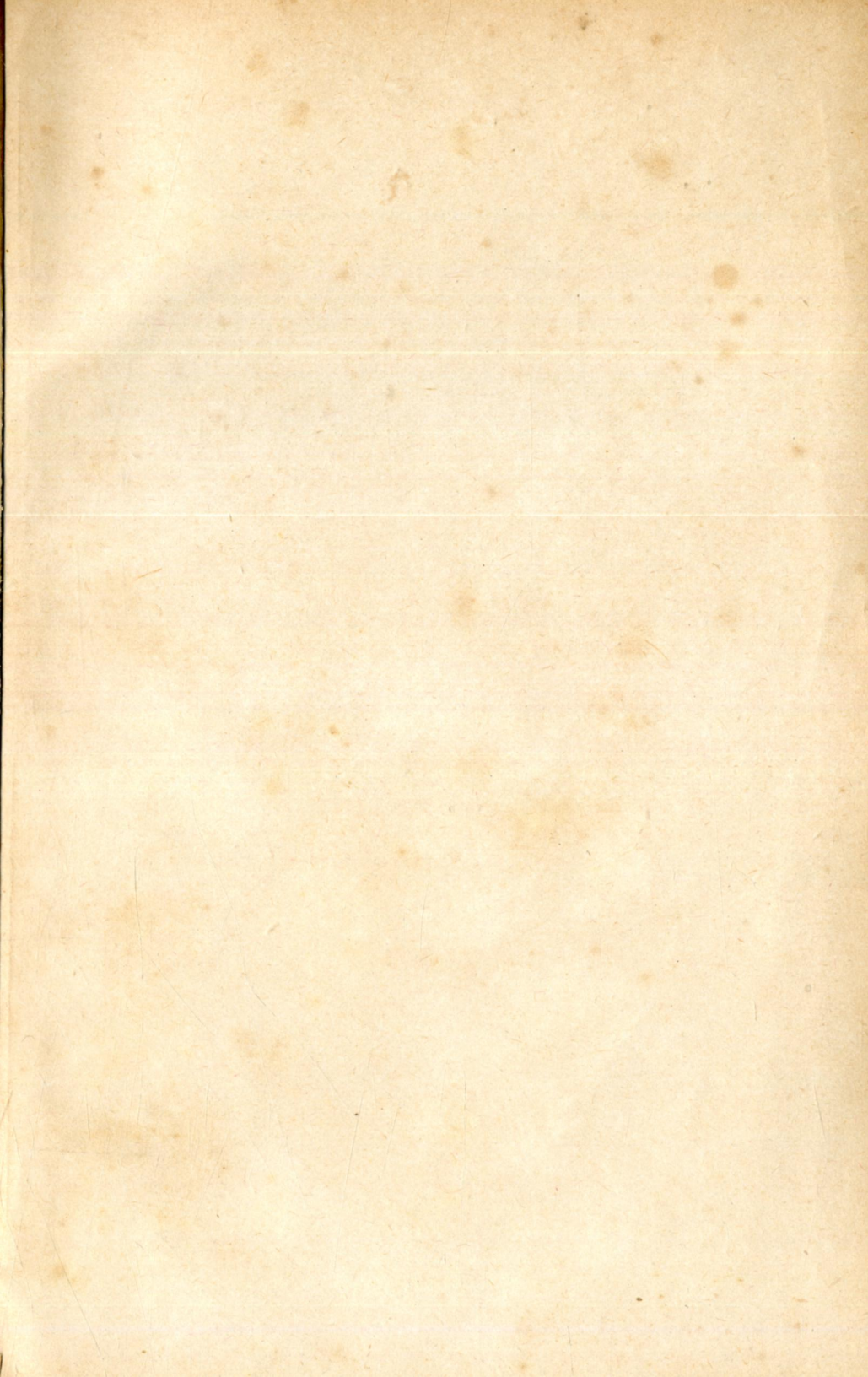
і щебетав що раз голоснііше? Ти порівнював єго жартом до духа поета, що хотівби оперти ся на земних підпорах“.

З тим жайворонком мож порівнати самого Залєского. Буйна, легка єго уява уносила го понад сьвіт земний в країну ідей і мрій. Колосє народної поезії, що вирєсло з реального ґрунту, з життя і чувств люду, угинало ся під ним; він знов взбивав ся в країну улуди, але рєвночасно віддаляв ся від дійсности. Тому єго поезії, в більшости випадків, о тїлько мають виразну форму, о скїлько суть вірною відбиткою дійсности, о скїлько дух поета, мов той жайворонок, трїпаючи крильцями удержав ся на колосю української народної поезії.

Олександр Колєсса.

Р. 1892.

1111111111

379538

BM

III
И 98.411

И 98.411